

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи

КРАВЧУК Ірина Едуардівна

**Психологічні аспекти створення безпечного освітнього довкілля у
зкладах загальної середньої освіти**

спеціальність: 053 - Психологія
освітньо-професійна програма - Психологія
Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ПСз-41
І.Е. Кравчук

Науковий керівник:
к.філол.н., доцент, О.М.
Задорожна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
“___” _____ 20___р.
Завідувач кафедри
_____ **А. Н. Гірняк**

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ДОВКІЛЛЯ	7
1.1. Нормативно-правове забезпечення створення безпечного та комфортного освітнього середовища	7
1.2. Психологічні фактори, що впливають на формування безпеки в освітньому середовищі	15
1.3. Роль педагогів, учнів та батьків у створенні безпечного психологічного простору	22
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНЬОМУ ДОВКІЛЛІ	30
2.1. Методика та організація дослідження психологічного клімату в закладах загальної середньої освіти	30
2.2. Аналіз рівня психологічної безпеки серед учасників освітнього процесу	33
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ІНСТРУМЕНТИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ	51
Висновки до розділу 3	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	66
Додаток А. Тест оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлер).	66
Додаток Б. Опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (автор - О. Афанасьєв)	68
Додаток В. «Сирі» дані опитувальника суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (автор - О. Афанасьєв)	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку освіти особливого значення набуває створення безпечного освітнього довкілля у закладах загальної середньої освіти. Соціальні зміни, зростання рівня психологічного напруження, поширення булінгу, а також вплив кризових явищ і воєнних подій в Україні актуалізують проблему забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу. Безпечне освітнє середовище передбачає наявність сприятливого психологічного клімату, атмосфери довіри, підтримки та відсутності страху чи насильства в освітній взаємодії, що позитивно впливає на психічне здоров'я, соціалізацію та навчальні досягнення учнів. Дослідження психологічних аспектів формування такого середовища є важливим для розробки ефективних підходів до організації освітнього процесу, спрямованих на гармонійний розвиток особистості школяра та підтримку позитивних міжособистісних відносин у шкільному колективі.

Огляд літературних джерел. Аналіз літературних джерел з проблеми психологічних аспектів створення безпечного освітнього довкілля у закладах загальної середньої освіти засвідчує комплексність і багатовимірність цього явища. О. В. Андрієнко, А. І. Череднікова висвітлюють соціально-психологічні чинники безпечного освітнього середовища, тоді як В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук та у подальших працях В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов розкривають роль психологічної служби, методи і технології формування психологічної безпеки. Т. Бахтин, А. А. Вдовиченко акцентують увагу на психологічній стійкості в умовах кризи та війни, а Л. П. Бутузова, О. О. Ледньова – на задоволенні потреб учнів як основі безпечного середовища. Н. В. Вікторчук, А. Д. Данилова досліджують особливості психологічної безпеки на різних освітніх рівнях.

Ю. В. Дріль, О. П. Ільїна, Ю. С. Красильник, Т. І. Кухаренко розглядають питання діагностики, профілактики булінгу та розвитку особистості. Н. В. Лунченко, А. Ю. Мельник, П. П. Поліщук, О. Є. Антонова, Н. С. Полудьонна аналізують теоретичні засади й соціально-психологічні механізми формування безпечного середовища. Т. П. Рєпнова, О. Рогожина, І. І. Степаненко, О. Г. Хватова, М. Шумський висвітлюють організаційні та профілактичні аспекти безпеки, зокрема в умовах воєнного стану. Важливу основу становлять нормативно-правові документи (Конституція України; закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», «Про захист персональних даних», зміни в умовах воєнного стану; державні санітарні норми, рекомендації МОН, Національна стратегія розвитку освіти), що регламентують створення безпечного освітнього середовища, а також дослідження С. Собкова, у якому розкрито соціально-психологічні чинники психологічного благополуччя учнів. Загалом усі джерела підкреслюють, що безпечне освітнє довкілля формується шляхом поєднання психологічних, педагогічних і нормативних підходів.

Мета дослідження – дослідити психологічні аспекти створення безпечного освітнього довкілля у закладах загальної середньої освіти та визначити особливості психологічного клімату й ставлення учнів до навчальної діяльності, себе та інших учасників освітнього процесу в контексті розбудови психологічної безпеки освітнього середовища.

Завдання дослідження:

1. описати нормативно-правове забезпечення створення безпечного та комфортного освітнього середовища;
2. дослідити психологічні фактори, що впливають на формування безпеки в освітньому середовищі;
3. визначити роль педагогічних працівників, учнів та батьків у створенні безпечного психологічного простору;
4. описати методику та організацію дослідження психологічного клімату в закладах загальної середньої освіти;

5. проаналізувати рівень психологічної безпеки серед учасників освітнього процесу;

6. запропонувати інструменти та рекомендації щодо підвищення психологічної безпеки в освітніх закладах.

Об'єкт дослідження – безпечне освітнє довкілля у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – психологічні аспекти формування безпечного освітнього довкілля, зокрема психологічний клімат у колективі та суб'єктивне ставлення учнів до навчальної діяльності, себе та оточення.

У дослідженні використано комплекс **методів**:

- теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми психологічної безпеки освітнього середовища;
- емпіричні: тест оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлер); опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (О. Афанасьєв);
- методи обробки даних: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні наукових уявлень про психологічні умови формування безпечного освітнього довкілля у закладах загальної середньої освіти. Результати дослідження сприяють уточненню сутності поняття психологічної безпеки освітнього середовища, розкриттю ролі психологічного клімату та міжособистісних взаємин у колективі, а також розширюють теоретичні підходи до вивчення суб'єктивного ставлення учнів до навчальної діяльності, себе та оточуючих у контексті забезпечення психологічного благополуччя школярів.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності педагогів, практичних психологів та адміністрації закладів загальної середньої освіти для покращення психологічного клімату в учнівських колективах. Висновки та рекомендації можуть бути застосовані під час розроблення програм профілактики булінгу,

формування позитивних міжособистісних відносин, а також організації психологічного супроводу учнів з метою створення сприятливого та безпечного освітнього середовища.

Структура роботи. Робота містить вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Основні положення дипломної роботи висвітлено на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії» (Тернопіль, 30 квітня 2026 р.). Опубліковано тези у збірнику конференції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ДОВКІЛЛЯ

1.1. Нормативно-правове забезпечення створення безпечного та комфортного освітнього середовища

Створення безпечного та комфортного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти в Україні є одним із ключових напрямів державної політики в галузі освіти. Це пов'язано із поступовою трансформацією освітньої системи в бік забезпечення прав кожної дитини на якісну освіту, недискримінацію та захист від насильства, а також із необхідністю адаптації навчальних закладів до сучасних соціальних, психологічних і безпекових викликів. Безпечне освітнє середовище сприяє не лише фізичній безпеці дітей, а й формуванню їхньої психологічної стійкості, позитивного соціального клімату в колективі, вільному від психологічного тиску, булінгу, дискримінації та інших форм шкідливої поведінки.

Правове забезпечення цих завдань є комплексним і регулюється рядом законів, підзаконних актів, державних програм і стандартів. Наявність чіткої нормативної бази дає змогу закладам освіти практично реалізовувати вимоги держави щодо створення безпечних і доброзичливих умов для освітнього процесу. Цей розділ має на меті систематизувати нормативно-правові документи, що стосуються безпеки та комфорту в школі, описати їх зміст, визначити змістовні акценти кожного документа та здійснити їх узагальнення.

Перелік нормативно-правового забезпечення створення безпечного та комфортного освітнього середовища:

1. *Конституція України*[11] є основним законом держави, що гарантує право кожного на освіту, захист від дискримінації та забезпечення прав дітей. Стаття 53 Основного Закону проголошує, що держава піклується про виховання дітей і створює умови для їхнього всебічного розвитку. Це є фундаментальною

правовою основою для формування безпечного та комфортного освітнього середовища в школах, оскільки будь-які норми нижчого рівня мають відповідати цим конституційним гарантіям.

2. Закон України «Про освіту»[25] визначає правові, організаційні та педагогічні засади освіти в Україні. Він включає положення щодо забезпечення доступу до якісної освіти, рівних можливостей навчання, недискримінації, а також встановлює права і обов'язки учасників освітнього процесу. Особлива увага приділяється психолого-педагогічним умовам розвитку дитини, що безпосередньо пов'язано з комфортом і безпекою в школі. Зокрема у статті 1 цього Закону визначено засади створення здорового освітнього середовища, яке потрактовано як «сукупність умов, заходів і правил у закладі освіти, що спрямовані на формування культури здорового способу життя (знань, навичок, здатності та усвідомленої потреби) в усіх учасників освітнього процесу і зміцнення здоров'я здобувачів освіти у безпечному освітньому середовищі, зокрема шляхом організації оптимального розподілу рухової активності, фізичних та інтелектуальних навантажень і відпочинку, психологічного та/або психолого-педагогічного супроводу, формування культури особистої гігієни, здорового харчування, безпекового, екологічного мислення та поведінки, у тому числі в інформаційному (зокрема цифровому) середовищі, культури діалогу та ненасильницької, безконфліктної комунікації, проведення профілактичних і просвітницьких заходів, застосування ергономічних підходів у створенні освітнього середовища» [25]. Водночас у цій же статті йдеться про «безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом

булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможлиблюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [25]. Обидва терміни передбачають психологічну складову, оскільки саме під час навчання в закладі загальної середньої освіти повинні бути сформовані навички турботи про власне ментальне здоров'я, засади екологічного співіснування в суспільстві, здатність до саморегуляції, самоорганізації, уміння ставити цілі та досягати їх.

3. Закон України *«Про загальну середню освіту»* [22] конкретизує умови здобуття освіти в школах. Він регламентує стандарти безпеки, організацію освітнього процесу, права та обов'язки учнів і педагогів, а також вимоги до шкільної інфраструктури. Документ підкреслює, що навчальні заклади повинні забезпечувати належні умови для навчання, які сприяють всебічному розвитку дітей та їхньому фізичному і психологічному благополуччю. Терміни «безпечне освітнє середовище» та «здорове освітнє середовище» у цьому законі узгоджено із ЗУ *«Про освіту»*, що дозволяє однозначно їх трактувати і виокремити для опису в роботі психологічну складову освітнього довкілля.

4. Закон України *«Про охорону дитинства»* [26] встановлює правові, соціальні та економічні засади державної політики щодо забезпечення прав дітей, у тому числі на безпечне середовище. Він передбачає заходи щодо попередження насильства, захисту від жорстокого поводження та дискримінації, стимулює створення умов, що сприяють гармонійному розвитку дитини. Освітні закони [22; 24] синхронні із ЗУ *«Про охорону дитинства»* в питаннях створення здорового та безпечного середовища для навчання та розвитку дитини, зокрема й у закладі освіти.

5. Закон України *«Про захист персональних даних»* [24]. Забезпечення безпеки дітей містить і правові вимоги щодо захисту їхніх персональних даних. Цей закон регламентує порядок обробки, зберігання та використання інформації про учнів, якість збереження такої інформації та заходи щодо

запобігання її несанкціонованому розголошенню. Це важливо для комфортного й безпечного навчального середовища, оскільки повага до приватності учнів сприяє їхній психологічній безпеці.

6. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державних санітарних правил і норм у системі освіти»*[23] регламентує санітарні вимоги до приміщень навчальних закладів, організації харчування, гігієни, фізичного навантаження, режиму роботи та відпочинку. Його положення спрямовані на захист здоров'я учнів та педагогів, створення гігієнічно безпечних умов навчання, що є одним із компонентів загального безпечного освітнього середовища.

7. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2030 року*[17] визначає пріоритети освітньої політики, у тому числі розвиток інклюзивної освіти, безпеки учасників освітнього процесу, психологічної підтримки кожного учня. Стратегія орієнтована на формування освітнього середовища, вільного від насильства, дискримінації та стигматизації. Значний акцент зроблено на соціалізаційних аспектах навчання – здатності до кооперації, розвитку лідерства, емоційного інтелекту, медіаграмотності.

8. *Санітарні норми щодо безпеки освітнього середовища в умовах пандемій, епідемій*[29]. Ці документи, ухвалені Міністерством охорони здоров'я, регламентують заходи щодо запобігання поширенню інфекцій, уможлиблюють освітній процес у кризових умовах і містять вимоги щодо організації простору, гігієни та протиепідемічних заходів у школах.

9. *Накази Міністерства освіти і науки України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти»*[17], регламентує в закладі загальної середньої освіти роботу щодо запобігання булінгу, безпеки в інтернеті, психологічної підтримки учнів та профілактики шкідливих звичок. Водночас наказ ««Про внесення змін у методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [16] вносить корективи до питань організації освітнього процесу в умовах війни, акцентує на

питаннях безпеки учнів та працівників шкіл. Хоч вони не є законами, їхнє виконання є обов'язковим для закладів освіти.

10. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» (№ 2126-IX від 15 березня 2022 р.)[21]. Цей закон є ключовим нормативним документом, що адаптував правове регулювання освіти до умов воєнного стану в Україні. Цей нормативний акт не лише є самостійним документом, а й вплинув на інші доповнив Закон України «Про освіту» новимиположеннями, зокрема стаття 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану...», передбачає такі важливі положення:

- організація освітнього процесу в безпечній формі – зокрема, можливість дистанційного навчання або іншої форми, що є найменш ризиковою для учасників освіти;
- збереження місця роботи та середнього заробітку працівників освіти, що важливо під час нестабільності та переселення;
- збереження виплат стипендій, місця проживання у гуртожитках та забезпечення харчуванням, якщо в цьому є потреба;
- можливість адаптування роботи закладів освіти та форм навчання відповідно до умов воєнного часу, визначених органами управління, місцевою владою та військовими адміністраціями [25]. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» фактично створює правову основу для забезпечення безперервності освіти й соціальних гарантій у критичних умовах, що є надзвичайно важливо для дітям та педагогам під час війни.

Нормативно-правове забезпечення створення безпечного та комфортного освітнього середовища є важливою основою організації освітнього процесу, однак його ефективність значною мірою залежить від практичних психологічних і педагогічних підходів. У наукових дослідженнях

виокремлюються ключові напрями, що сприяють реалізації безпечного освітнього простору на практиці (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Ключові напрями, що сприяють реалізації безпечного освітнього простору на практиці

Ключові напрями, що сприяють реалізації безпечного освітнього простору на практиці:

1. *Соціально-психологічний клімат освітнього середовища.* Важливою умовою безпеки є формування атмосфери довіри, взаємоповаги та підтримки між усіма учасниками освітнього процесу, що сприяє емоційному комфорту учнів.

2. *Діяльність психологічної служби.* Психологічний супровід передбачає діагностику емоційного стану, профілактику ризиків, консультування та реалізацію програм, спрямованих на підтримку психічного здоров'я учнів, пошук ресурсних активностей, а також розвиток емоційного інтелекту, формування навичок екологічної взаємодії в соціумі.

3. *Психологічна стійкість і підтримка в кризових умовах.* Особливого значення набуває розвиток здатності до подолання стресу, адаптації до

складних життєвих обставин та організація умов для психоемоційного відновлення.

4. *Профілактика булінгу та безпечна поведінка.* Формування культури ненасильницької взаємодії, розвиток толерантності та своєчасне реагування на прояви агресії є важливими складовими безпечного середовища.

5. *Діагностика психологічного клімату.* Систематичне вивчення взаємин у колективі дозволяє виявляти проблемні зони та своєчасно впроваджувати корекційні заходи.

6. *Конструктивна взаємодія учасників освітнього процесу.* Ефективна співпраця між учнями, педагогами та батьками сприяє створенню партнерських відносин і підвищує рівень психологічної безпеки.

Поряд із нормативною базою, важливу роль у створенні безпечного освітнього середовища відіграють практичні психологічні механізми, що забезпечують гармонійний розвиток особистості та комфортні умови навчання.

У зв'язку з воєнною агресією на території України виникла нагальна потреба у створенні безпечного та комфортного освітнього середовища для учнів і педагогів. Діяльність закладів загальної середньої освіти має бути організована таким чином, щоб навчальний процес проходив безпечно, ефективно та з урахуванням індивідуальних потреб дітей, зокрема тих, які перебувають у прифронтових регіонах, на тимчасово окупованих територіях або за кордоном.

Для забезпечення безпечного освітнього середовища в Україні реалізується комплекс заходів. Одним із основних є програма «Школа офлайн», яка передбачає повернення очного навчання тільки у тих школах, де наявні укриття або безпечні шляхи евакуації, а також оснащення навчальних закладів системами відеоспостереження, тривожними кнопками та іншими засобами безпеки. Педагогічний патронаж забезпечує індивідуальне навчання учнів із прифронтових та окупованих територій, що дозволяє продовжувати освітній процес без ризику для життя [32, с. 46-61].

У багатьох закладах загальної середньої освіти (переважно в міських) впроваджено посаду офіцерів служби освітньої безпеки, які відповідають за координацію заходів цивільного захисту, контроль пропускнуго режиму та взаємодію з екстреними службами. З метою організації безпечного підвезення учнів із віддалених, прикордонних або прифронтових районів, а також у межах територіальних громад закуплено спеціальні шкільні автобуси.

У рамках реформи «Нова українська школа» щороку навчальні програми адаптують під сучасні виклики. Зокрема вагомою частиною програм є психологічна складова. Підручники та навчальні посібники перед подачею до друку проходять експертизу щодо недопустимості контенту, який містить ознаки гендерної нерівності, дискримінації за будь-якими ознаками, травматичних сюжетів. Учні отримують можливість навчатися за індивідуальними освітніми траєкторіями, а внутрішньо переміщені та діти за кордоном – долучитися до дистанційного або сімейного навчання з акцентом на українознавчий компонент. Реформа профільної освіти передбачає гнучкий вибір дисциплін та введення посад кар'єрних радників, які допомагають школярам орієнтуватися у професійному розвитку.

Особлива увага приділяється оновленню змісту навчальних програм, інтеграції міждисциплінарних курсів, адаптованому оцінюванню та використанню цифрових платформ, таких як освітній додаток «Мрія», для зручного планування навчального процесу та комунікації між учнями, батьками та педагогами.

Комплекс цих заходів спрямований на створення безпечного, комфортного та доступного освітнього навчального середовища, яке забезпечує безперервність навчання, захищає життя та здоров'я учнів і педагогів, а також підтримує стабільність і якість освітнього процесу в умовах воєнного часу.

Правове забезпечення безпечного та комфортного освітнього середовища в Україні формується на основі системи взаємопов'язаних нормативно-правових актів, що охоплюють різні аспекти діяльності закладів загальної середньої освіти. На конституційному рівні гарантуються основні

права дитини на освіту, захист та недискримінацію, які слугують фундаментом для всіх наступних правових норм. Закони «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та «Про охорону дитинства» конкретизують ці конституційні принципи, встановлюючи чіткі вимоги щодо організації навчального процесу, прав учасників освітнього процесу та умов, що забезпечують безпеку та підтримку учнів під час навчального процесу. Санітарні правила й норми, державні стандарти та постанови Кабінету Міністрів України, накази МОН регламентують технічні, організаційні й гігієнічні аспекти освітнього середовища, забезпечуючи фізичну безпеку дітей. Ці вимоги тісно пов'язані з показниками комфорту – доступності приміщень, відповідності стандартам, умовами харчування та режиму роботи.

Окрему роль відіграють нормативні документи щодо психологічної безпеки: рекомендації з попередження булінгу, профілактики насильства, підтримки учнів у кризових ситуаціях. Вони доповнюють законодавство і спрямовані на створення атмосфери довіри, підтримки та взаємної поваги в шкільному колективі.

Отже, нормативно-правова база становить комплексний механізм забезпечення безпечного та комфортного освітнього середовища у школах, який охоплює як фізичні аспекти безпеки, так і психологічну підтримку, захист прав дитини, соціальні й гігієнічні вимоги. Ефективна реалізація цих норм у практиці роботи ЗЗСО сприятиме формуванню гармонійного, доброзичливого та безпечного освітнього простору для всіх учасників навчального процесу.

1.2. Психологічні фактори, що впливають на формування безпеки в освітньому середовищі

Психологічна безпека в освітньому середовищі є ключовим чинником ефективного навчання та розвитку особистості. Вона визначає здатність учнів відчувати себе захищеними, вільно висловлювати думки, приймати участь у колективних процесах та навчатися без страху негативної оцінки чи

психологічного тиску. Формування безпечного освітнього простору залежить від комплексного впливу соціально-психологічних факторів, що включають взаємодію педагогів, учнів і батьків, а також створення умов для емоційної підтримки, довіри та розвитку навичок саморегуляції.

Байдик В. В., Гопкало Ю. П., Корнієнко І. О., Лунченко Н. В., Луценко Ю. А., Мороз Р. А., Саврасов М. В. досліджували психологічні фактори формування безпечного освітнього середовища, акцентуючи увагу на взаємодії учнів, педагогів та соціальних груп. Вони виділили такі ключові аспекти, як емоційна підтримка, довіра в колективі, повага до кордонів, можливість вільного висловлення думок, відсутність страху перед помилками та приниженням [3, с.58].

Красильник Ю. С. досліджував психологічні чинники самореалізації особистості в освітньому процесі та їхній вплив на створення безпечного середовища. Він наголошує, що внутрішня мотивація, впевненість у власних силах, емпатія та здатність до саморегуляції є критично важливими для того, щоб учні відчували себе захищеними і спроможними брати активну участь у навчанні [12, с. 1624-1638].

Данилова А. Д. у своєму дослідженні зосереджується на психологічній безпеці початкової школи, виділяючи як ключові фактори дружній емоційний клімат, взаємоповагу між учнями, педагогами та батьками, а також ефективну організацію навчального процесу. Вона зазначає, що чіткі правила поведінки, передбачуваний розклад та підтримка вчителя сприяють зменшенню тривожності, розвитку адаптивності та довіри серед дітей. А. Д. Данилова підкреслює, що безпека в освітньому середовищі формується у процесі системної роботи всіх учасників процесу, включаючи активну участь батьків у підтримці емоційного благополуччя дітей [8, с. 154-156].

Нижче в табл. 1.1 наведено психологічні фактори формування безпеки в освітньому середовищі, визначено їхній зміст та окреслено роль для формування безпеки[20, с. 138-140].

Таблиця 1.1

Психологічні фактори формування безпеки в освітньому середовищі

Фактор	Зміст	Роль у формуванні безпеки
Психологічна безпека	Відчуття захищеності, відсутність страху осуду чи приниження	Забезпечує відкритість до навчання, самовираження та участь у колективі
Емоційна підтримка	Прийняття, доброзичливе ставлення, увага до емоційного стану	Знижує тривожність, підвищує довіру та стабільність
Стресостійкість	Здатність зберігати ефективність у стресових умовах	Сприяє адаптації до змін і кризових ситуацій
Довіра	Взаємна відкритість та готовність до співпраці	Формує позитивний соціальний клімат і почуття спільноти
Емпатія	Розуміння емоцій інших, врахування їхніх потреб	Підвищує згуртованість колективу та соціальну взаємодію
Адаптація	Пристосування до нових умов навчання та змін	Полегшує процес засвоєння знань і підвищує впевненість учнів
Саморегуляція	Контроль емоцій і поведінки	Сприяє автономності та відповідальності учнів
Соціальна підтримка	Інституційна та неформальна допомога	Попереджує емоційне вигорання, забезпечує стабільність процесу
Мотивація	Внутрішні та зовнішні стимули	Підвищує активність та стійкий інтерес до навчання
Компетентність педагога	Психологічна обізнаність та методична підготовка	Забезпечує ефективну взаємодію та підтримку психічного благополуччя

Вищезазначені фактори взаємопов'язані і формують комплексну систему безпеки в освітньому середовищі. Психологічна безпека створює основу для довіри та відкритого спілкування, емоційна підтримка та емпатія педагогів забезпечують стабільність і зменшують тривожність, а розвиток навичок саморегуляції та стресостійкості допомагає учням ефективно адаптуватися до змін і складних умов. Соціальна підтримка та компетентність педагогів є ключовими для інтеграції цих факторів у практичну діяльність закладу освіти, а мотивація й активна участь учнів забезпечують тривалу дію позитивного психологічного клімату. У результаті формується середовище, в якому

навчання та розвиток відбуваються у безпечній, стабільній і підтримувальній атмосфері [27, с. 110-112].

Сучасні соціальні трансформації, невизначеність та кризові явища в поведінці педагогів підкреслюють важливість організації психологічної безпеки в освітньому середовищі. Освіта вже не обмежується лише передачею знань – вона дедалі більше виконує функцію стабілізації особистості, розвитку її адаптивних та регулятивних ресурсів.

Сучасне освітнє середовище – це не лише простір для передачі знань, а й ключовий чинник формування особистості, що безпосередньо впливає на розвиток дитини чи студента. Одним із найважливіших аспектів ефективного навчання є психологічна безпека, яка включає емоційний комфорт, відсутність страху перед помилками, підтримку з боку колективу, можливість відкритого самовираження та впевненість у тому, що ніхто не зазнає психологічного тиску, насильства чи дискримінації. Коли учні та викладачі почуваються психологічно захищеними, вони можуть повністю зосередитися на навчанні, проявляти ініціативу та креативність. Безпечне середовище підвищує мотивацію, знижує рівень стресу і тривожності та формує впевненість у власних силах, тоді як його відсутність може спричиняти емоційне виснаження, агресію, замкнутість і навіть психічні проблеми [15, с. 188-201].

У зв'язку з війною та соціально-психологічними змінами, які вона спричинила в житті українських дітей, питання психосоціального благополуччя у школі набуває особливої актуальності. Освітній простір сьогодні не обмежується лише класом чи навчальними програмами – він стає середовищем, де дитина формує свої цінності, навички спілкування та внутрішнє відчуття безпеки. У таких умовах особливо важливо, щоб навчальне середовище було комфортним, підтримуючим і захищало від будь-яких форм психологічного тиску чи насильства. Психологічна безпека виступає основою для того, щоб дитина могла проявляти ініціативу, навчатися та розвиватися без страху помилки, а відчуття комфорту стає критерієм ефективності освітнього процесу.

Освітнє середовище слід розглядати як динамічну систему, яка постійно взаємодіє з дитиною та впливає на її розвиток. Воно може бути як ресурсним і стимулюючим, сприяючи формуванню самостійності, впевненості та внутрішнього контролю, так і травмувальним, породжуючи страх, невпевненість та залежність від оцінок дорослих. Велику роль у цьому процесі відіграє стиль взаємодії вчителя з учнями: демократичний, авторитарний чи ліберальний. Демократичний стиль, заснований на співпраці, підтримці ініціативи та повазі до думки дитини, сприяє розвитку внутрішніх механізмів саморегуляції, мотивації та впевненості у власних силах. Авторитарний стиль, який акцентує контроль, жорсткі правила та одноосібне прийняття рішень, навпаки, формує залежність, страх помилки та підвищує тривожність. Ліберальний стиль, коли відсутні чіткі вимоги та межі, призводить до хаотичного середовища, де зростає агресія, фрустрація або прихована депресія [34, р. 145-160].

Особливу увагу слід приділяти тому, як педагогічний стиль взаємодії впливає на внутрішні регулятори особистості дитини. В умовах початкової школи, коли учень ще критично залежить від оцінки дорослого, педагог стає ключовим фактором психологічного комфорту. Вплив стилю взаємодії опосередковано визначає не лише емоційний клімат у класі, а й розвиток локусу контролю, самоповаги та здатності приймати рішення. Демократичні практики підтримують розвиток внутрішнього локусу контролю та самостійності, тоді як директивні та авторитарні підходи зміщують контроль зовні та підвищують рівень негативних психічних станів.

Сучасна освітня практика потребує системного підходу до створення психологічно безпечного середовища. Важливо не лише забезпечити матеріальні умови та навчальні ресурси, а й організувати взаємодію вчителя та учнів так, щоб дитина почувалася захищеною, підтриманою та мотивованою до розвитку. Психологічний комфорт у школі стає не лише ознакою позитивного емоційного клімату, а й ключовим чинником формування компетентної та впевненої у собі особистості. У сучасних реаліях, коли війна та соціальні зміни

створюють додаткові психологічні ризики, роль педагогів як архітекторів безпечного та ресурсного освітнього середовища стає ще більш важливою[14].

Емпірично оцінити вплив стилю педагогічної взаємодії на психологічне благополуччя дитини можна через показники впевненості у собі, рівня тривожності, фрустрації, агресії та депресії. Це дозволяє кількісно верифікувати, які методи взаємодії сприяють розвитку самостійності та внутрішньої мотивації, а які – підвищують ризик психічного дискомфорту. Такий підхід підкреслює необхідність комплексної оцінки освітнього середовища та педагогічних стратегій у сучасній українській школі.

Організація психологічної безпеки є комплексним явищем, що охоплює соціальні, емоційні та когнітивні аспекти навчання. Кожен учасник освітнього процесу має почуватися впевнено та комфортно, не боятися приниження, цькування чи дискримінації. Важливо створювати атмосферу, де учні можуть відкрито висловлювати думки, що стимулює розвиток та самореалізацію. Значну роль у цьому відіграє підтримка з боку викладачів, доступ до психологічної допомоги та системні програми подолання стресу й пошуку ресурсних занять.

Фактори, що впливають на психологічну безпеку, включають емоційний клімат у колективі, конструктивну критику, підтримку ініціативи, методи навчання та стиль взаємодії педагога. Демократичний стиль, заснований на співпраці та повазі до думки учнів, сприяє розвитку самостійності, впевненості та внутрішньої мотивації. Авторитарний стиль, навпаки, формує залежність і страх помилок, підвищує рівень тривожності, а ліберальний стиль створює хаотичне середовище, де зростає агресія та фрустрація.

Не менш важливим є розвиток емоційного інтелекту – здатності розпізнавати, контролювати та спрямовувати свої емоції, що допомагає знизити стрес, ефективніше спілкуватися та конструктивно вирішувати конфлікти. Учні мають навчатися висловлювати емоції, що покращує взаєморозуміння та сприяє формуванню стресостійкої особистості. Антибулінгові програми та тренінги з

розвитку емпатії і навичок ненасильницького спілкування створюють безпечне середовище і формують культуру взаємоповаги серед учнів та викладачів.

Комфортне освітнє середовище забезпечує не лише безпеку, а й підвищує мотивацію до навчання, стимулює творчість, покращує когнітивний розвиток та психоемоційний стан. Воно вимагає комплексного підходу: професійної підготовки викладачів, системної психологічної підтримки, впровадження антибулінгових заходів, розвитку культури взаємоповаги, індивідуального підходу у навчанні та стимулювання соціально-емоційного розвитку. Також важливо враховувати фізичні та організаційні аспекти: зручні навчальні простори, спеціалізовані зони відпочинку, можливість індивідуальної підтримки та доступ до психологів [30, с. 477-481].

Наявність сприятливого психологічного клімату безпосередньо впливає на мотивацію, пізнавальну активність і психоемоційний стан учнів та студентів. До ключових соціально-психологічних чинників, що створюють безпечне середовище, належать психологічна безпека, емоційна підтримка, стресостійкість, довіра, емпатія, адаптація, саморегуляція, соціальна підтримка, мотивація та компетентність педагогів. Ці фактори взаємопов'язані: безпека є базовою умовою розвитку довіри, підтримки, мотивації та адаптації.

Психологічна безпека означає відсутність страху, приниження чи негативної оцінки, можливість вільно висловлювати думки, помилятися та брати активну участь у навчанні. Вона сприяє розвитку критичного мислення, ініціативності, внутрішньої мотивації та креативності. Емоційна підтримка через доброзичливе ставлення та культуру взаємної поваги знижує тривожність і запобігає емоційному вигоранню, а стресостійкість допомагає зберігати ефективність навчання у напружених умовах [1, с. 10-11].

Психологічна компетентність викладача є ключовою: педагог повинен розпізнавати емоційні стани учнів, враховувати індивідуальні особливості та надавати підтримку, створюючи атмосферу безпеки та довіри. У такому середовищі навіть дистанційне або змішане навчання залишається ефективним, сприяючи адаптивності та розвитку особистості.

Отже, створення безпечного освітнього середовища є необхідною умовою підвищення якості освіти та гармонійного розвитку учнів і студентів. У воєнний та кризовий час його значення зростає: безпечне середовище дозволяє вільно висловлювати думки, проявляти креативність і співпрацювати без страху перед негативною оцінкою, підтримуючи психоемоційне благополуччя та стійкість учасників освітнього процесу. Водночас безпечне середовище та знайомі для здобувачів освіти дії стають для учасників освітнього процесу, зокрема для школярів, джерелом заспокоєння, внутрішнього балансу, способом досягнення мети.

1.3. Роль педагогів, учнів та батьків у створенні безпечного психологічного простору

Створення безпечного психологічного простору в освітньому середовищі є ключовим фактором ефективного навчання та гармонійного розвитку учнів. Успішність цього процесу залежить не лише від умов закладу, а й від активної взаємодії педагогів, учнів і батьків. Тріада партнерства в освітньому процесі передбачає низку функцій кожної сторони-учасника: педагоги виконують роль наставників і провідників емоційної стабільності, учні повинні активно брати участь у формуванні дружнього клімату, а також підтримувати один одного за потреби, а батьки забезпечують підтримку поза школою і сприяють розвитку емоційної безпеки. Синхронні дії всіх учасників освітнього процесу дозволяють створити атмосферу довіри, взаємоповаги та відкритості[2, с.54].

Н. В. Вікторчук досліджувала безпечне освітнє середовище у закладах дошкільної освіти та акцентувала на важливості взаємодії педагогів, дітей і батьків. Вона зазначає, що педагоги створюють атмосферу довіри та підтримки через чіткі правила, ритуали та уважне ставлення до емоційного стану дітей. Діти, у свою чергу, навчаються конструктивно взаємодіяти з однолітками, проявляти емпатію та саморегуляцію. Від батьків учні очікують підтримки,

участі у виховних та соціально-емоційних активностях, що підсилює відчуття безпеки і стабільності у дитячому середовищі [7, с. 43-48].

Схожі інтенції бачимо в дослідженні Л. П. Бутузової, О. О. Ледньової, які трактують безпечне освітнє середовище у контексті задоволення потреб учнів, підкреслюючи інтерактивну роль педагогів, учнів та батьків. Вони вказують, що педагоги не лише передають знання, а й забезпечують психологічний комфорт через підтримку, заохочення самовираження та створення можливостей для вибору навчальних завдань. Учні, беручи активну участь у групових і колективних активностях, формують колектив, де в пріоритеті відчуття приналежності та взаємної підтримки. Батьки ж зміцнюють безпеку через партнерську взаємодію з педагогами та контроль за домашнім середовищем, що підвищує емоційну стабільність дітей [5, с. 240-248]. Питання кооперації є одним із ключових у соціалізації загалом та освіті зокрема, тому, що уміння конденсувати ресурси, розробляти стратегію, розподіляти ролі, орієнтуватися на кінцевий результат, використовувати та примножувати досягнення дуже важливі для молодшої людини, яка отримані навички зможе застосовувати в дорослому житті. Тому важливо, щоб здобувачі освіти отримали хороший приклад співпраці, винесений із закладу освіти.

Нижче подана табл. 1.2 з описом ролі педагогів, учнів та батьків у створенні безпечного психологічного простору [19, с. 1406-1418].

Таблиця 1.2

Роль педагогів, учнів та батьків у створенні безпечного психологічного простору

Учасник	Основні завдання	Як впливає на безпеку
Педагоги	Створення довіри, встановлення правил, емоційна підтримка, навчання саморегуляції, профілактика конфліктів	Формують стабільне, передбачуване та підтримувальне середовище; знижують тривожність і страх помилок
Учні	Активна участь у груповій взаємодії, взаємопідтримка, дотримання правил колективу	Сприяють розвитку дружньої атмосфери та почуття приналежності; формують позитивний психологічний клімат
Батьки	Підтримка дітей поза школою, співпраця з педагогами, контроль	Зміцнюють почуття безпеки, забезпечують стабільність поза

	емоційного стану, участь у шкільних заходах	навчальним середовищем, сприяють адаптації та саморегуляції учнів
--	--	--

Спільна робота всіх трьох груп учасників створює комплексний механізм психологічного захисту, який не лише знижує рівень стресу та тривожності, а й сприяє гармонійному розвитку, самовираженню та формуванню стійкої особистості [31, с. 142-146].

О. Ільїна аналізувала профілактику булінгу та мобінгу і роль учасників освітнього процесу у створенні безпечного простору. Науковиця підкреслює, що педагоги формують позитивний соціально-психологічний клімат шляхом раннього виявлення конфліктів, розвитку навичок емпатії та застосування антибулінгових програм. Дослідниця акцентує на важливості участі учнів у створенні та затвердженні правил взаємоповаги та взаємодії, з метою зменшення ризику насильства та формування колективної відповідальності. Вагомим елементом антибулінгової політики є активна участь батьків у співпраці з педагогами, їхня участь у просвітницькій роботі – тренінгах і інформаційних сесіях, що забезпечує цілісну систему підтримки та безпеки в освітньому середовищі [10, с. 126-128].

Психологічна стійкість – динамічний процес, що дозволяє адаптуватися до стресових ситуацій, долати труднощі і відновлюватися після травм. Важливо організувати для здобувачів освіти системну роботу щодо розвитку навичок турботи про ментальне здоров'я, розвиток емоційного інтелекту та психологічної стійкості. У школі функціонує низка механізмів, які впливають на розвиток цієї стійкості (рис. 1.2.) [6, с. 15-19].

Рис. 1.2. Механізми впливу педагогів на розвиток психологічної стійкості учнів

Механізми впливу педагогів на розвиток психологічної стійкості учнів[6, с. 15-19]:

1. Створення безпечного простору. У класі, школі чи онлайн-уроці учні повинні почуватися захищеними. Педагоги формують атмосферу довіри, взаємоповаги та емоційної підтримки, встановлюючи чіткі правила, рутинні практики та даючи можливість вільно виражати емоції без страху осуду.

2. Навчання саморегуляції. Викладачі можуть інтегрувати прості техніки для зниження стресу: дихальні вправи, практики усвідомленості (mindfulness), фізичні розминки. Це дає учням інструменти самопідтримки у стресових умовах.

3. Соціально-емоційне навчання (SEL). Такі програми допомагають дітям розуміти власні емоції, проявляти емпатію, будувати здорові взаємини та приймати обдумані рішення. У кризових умовах SEL сприяє зниженню конфліктності і формує відчуття спільноти.

4. Психологічна просвіта. Педагоги можуть пояснювати природу стресу і травми простою мовою, допомагаючи учням усвідомити, що тривога, страх або проблеми зі сном – нормальна реакція на екстремальні події.

5. Творче самовираження. Малювання, музика, театр чи написання історій допомагають дітям обробляти емоції та травматичний досвід.

6. Відновлення відчуття контролю. У кризових ситуаціях важливо залучати учнів до прийняття рішень у навчальному процесі, давати вибір завдань і можливість допомагати іншим, щоб відчуття безпорадності зменшувалося.

7. Відновлення рутини. Передбачуваний графік та стабільні ритуали допомагають відновити відчуття нормальності та безпеки.

Ефективність підтримки учнів значною мірою залежить від психологічної компетентності педагогів. Вони повинні не лише знати про травму і стрес, а й уміти рефлексувати власний емоційний стан, застосовувати адаптивні стратегії саморегуляції та слугувати моделлю відповідальної поведінки для учнів. Емоційна стійкість формується в процесі активної діяльності та взаємодії у безпечному соціальному середовищі, де педагог виступає як наставник і підтримка, а навчальні ситуації стають практичними вправами для розвитку самоконтролю та емоційної компетентності [28, с. 268-272].

Важливою є також роль учнів та батьків. Учні, беручи участь у спільній діяльності та взаємопідтримці, формують колективну стійкість і відчуття приналежності. Батьки підтримують психологічну безпеку через співпрацю з педагогами, уважність до емоційних станів дітей і заохочення самовираження. Така взаємодія створює систему підтримки, де кожен учасник освітнього процесу відчуває себе захищеним і важливим [4, с. 226-228].

Педагог, учень і батьки разом формують безпечний психологічний простір, який допомагає не лише адаптуватися до кризових умов, а й перетворювати складний досвід на ресурс для розвитку. У кризові періоди освіта стає інструментом стабілізації, емоційної підтримки та формування

стійких життєвих навичок, що є важливим вкладом у довгострокове ментальне здоров'я і розвиток особистості [33, с. 114-115].

Створення безпечного освітнього середовища потребує комплексного підходу, що включає дотримання нормативно-правових вимог та організаційних стандартів. Впровадження чітких правил, процедур і механізмів безпеки забезпечує передбачуваність і стабільність, що є основою для комфортного навчання та психологічного благополуччя учнів і педагогів. Законодавчі та методичні документи створюють рамки, які визначають відповідальність усіх учасників освітнього процесу та гарантують захист прав дитини і педагогів.

Психологічні фактори, такі як емоційний клімат, довіра, стресостійкість, адаптаційні та саморегуляційні навички, мають вирішальне значення для формування безпеки в освітньому середовищі. Вони сприяють розвитку внутрішньої мотивації, активності та творчості учнів, дозволяють знижувати рівень тривожності і запобігати психоемоційному виснаженню. Психологічно безпечне середовище створює умови для ефективної взаємодії, самовираження та гармонійного розвитку особистості, що робить навчальний процес більш результативним і комфортним.

Важливою складовою безпечного простору є взаємодія педагогів, учнів та батьків. Педагоги формують стабільну і підтримувальну атмосферу, навчають навичкам саморегуляції та моделюють поведінку, що знижує ризики стресу. Учні активно підтримують один одного, дотримуються правил колективу та розвивають емпатію, а батьки забезпечують стабільність та емоційну підтримку поза школою. Синхронна робота всіх учасників освітнього процесу дозволяє створити комплексний механізм психологічного захисту, який сприяє не лише безпеці, а й гармонійному особистісному та соціальному розвитку учнів.

Висновки до розділу 1

У першому розділі досліджено теоретичні засади психологічного забезпечення безпечного освітнього довкілля та проаналізовано нормативно-правові, психологічні й соціально-педагогічні аспекти створення безпечного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти.

З'ясовано, що нормативно-правове забезпечення безпечного та комфортного освітнього середовища в Україні є комплексним і охоплює Конституцію України, закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», підзаконні акти, санітарні норми, накази Міністерства освіти і науки України та інші документи. Вони визначають правові гарантії захисту прав дитини, створення безпечних умов навчання, попередження булінгу, забезпечення психологічної підтримки та організації освітнього процесу в умовах кризових ситуацій і воєнного стану. Установлено, що сучасне трактування безпечного освітнього середовища включає не лише фізичну, а й психологічну безпеку, емоційний комфорт, підтримку психічного здоров'я та розвиток навичок ненасильницької взаємодії.

Проаналізовано психологічні фактори, що впливають на формування безпеки в освітньому середовищі. Визначено, що ключовими чинниками є психологічна безпека, емоційна підтримка, довіра, емпатія, стресостійкість, адаптація, саморегуляція, соціальна підтримка, мотивація та психологічна компетентність педагогів. Доведено, що сприятливий психологічний клімат позитивно впливає на мотивацію до навчання, емоційний стан учнів, їхню здатність до самореалізації та адаптації до кризових умов. Встановлено, що демократичний стиль педагогічної взаємодії є найбільш ефективним для формування психологічно безпечного освітнього простору, оскільки сприяє розвитку внутрішньої мотивації, впевненості та емоційної стійкості учнів.

Визначено роль педагогів, учнів і батьків у створенні безпечного психологічного простору. З'ясовано, що педагоги забезпечують емоційну підтримку, формують атмосферу довіри та взаємоповаги, здійснюють профілактику конфліктів і сприяють розвитку навичок саморегуляції. Учні беруть активну участь у підтриманні позитивного соціально-психологічного

клімату, розвитку взаємопідтримки та дотриманні норм безпечної поведінки. Батьки забезпечують емоційну стабільність дітей поза межами школи, співпрацюють із педагогами та сприяють формуванню відчуття захищеності. Доведено, що лише партнерська взаємодія всіх учасників освітнього процесу забезпечує ефективне функціонування безпечного освітнього середовища.

Узагальнення теоретичних положень дозволило зробити висновок, що психологічне забезпечення безпечного освітнього довкілля є багатокomпонентним процесом, який поєднує нормативно-правові механізми, психологічну підтримку, розвиток соціально-емоційних компетентностей та організацію партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли заклади освіти виконують не лише освітню, а й стабілізаційну, підтримувальну та психозахисну функції.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНЬОМУ ДОВКІЛЛІ

2.1. Методика та організація дослідження психологічного клімату в закладах загальної середньої освіти

У межах дослідження психологічних аспектів безпеки в освітньому довіллі було організовано та проведено емпіричне дослідження в закладі загальної середньої освіти – Тернопільська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим вивченням іноземних мов.

Метою дослідження є вивчення психологічних аспектів безпеки освітнього середовища шляхом аналізу рівня психологічного клімату в учнівському колективі та особливостей суб'єктивного ставлення учнів до навчальної діяльності, самих себе й оточення, а також виявлення чинників, що впливають на відчуття психологічного комфорту та безпеки.

Вибірку дослідження склали 20 учнів 5 класу віком 10-11 років, які навчаються у Тернопільській спеціалізованій школі І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим вивченням іноземних мов. Для отримання більш цілісного уявлення про психологічний клімат колективу до дослідження за першою методикою також було залучено педагогічний колектив, який працює з 5 класом, у кількості 10 учителів.

Методичний інструментарій дослідження включав:

1. Тест оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлер), що дозволяє визначити рівень згуртованості, емоційний фон та характер міжособистісних взаємин у колективі [13].

Тест оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлера) є психодіагностичною методикою, спрямованою на визначення загальної психологічної атмосфери в групі. Його основною метою є виявлення рівня емоційного комфорту, згуртованості та характеру міжособистісних взаємин у

колективі. Методика базується на принципі семантичного диференціала, що дозволяє оцінити сприйняття колективу через систему протилежних характеристик.

Структура методики передбачає наявність 10 шкал, кожна з яких представлена парою протилежних ознак (наприклад, «доброзичливість – ворожість», «згода – незгода», «співпраця – відсутність співпраці» тощо). Респондентам пропонується оцінити атмосферу в колективі за кожною шкалою, обираючи значення від 1 до 8. Вибір здійснюється шляхом позначення («+») у відповідній позиції між двома протилежними характеристиками, залежно від того, яка з них більшою мірою притаманна колективу.

Особливістю методики є те, що відповіді мають градуйований характер: чим ближче позначка до одного з полюсів, тим більш вираженою вважається відповідна характеристика. Загалом кількість питань (шкал) становить 10, що робить методику достатньо компактною та зручною для використання в умовах освітнього процесу. Важливою перевагою є можливість анонімного проведення, що сприяє підвищенню щирості відповідей і достовірності результатів.

Інтерпретація результатів здійснюється шляхом підрахунку сумарного балу за всіма шкалами. При цьому нижчі значення свідчать про більш сприятливий психологічний клімат, а вищі – про наявність напруженості чи несприятливої атмосфери. Зокрема, показник від 10 до 33 балів характеризує високий (позитивний) рівень психологічного клімату, від 34 до 55 – середній, а від 56 до 80 – низький, тобто негативний рівень.

Для узагальнення результатів зазвичай будується середній профіль колективу на основі індивідуальних відповідей усіх учасників. Це дозволяє отримати цілісне уявлення про психологічну атмосферу в групі та визначити проблемні аспекти, які потребують корекції. Таким чином, методика є ефективним інструментом для діагностики психологічного клімату та планування подальшої психолого-педагогічної роботи.

2. Опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (О. Афанасьєв), спрямований на виявлення індивідуального сприйняття учнями освітнього середовища [9].

Опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) є психодіагностичною методикою, спрямованою на комплексне вивчення системи ставлень учня до ключових сфер його життєдіяльності. Основною метою методики є визначення рівня адаптованості школяра в освітньому середовищі через аналіз його ставлення до навчання, себе, однокласників, учителів, батьків, праці та соціальної активності. Методика рекомендована для використання з учнями віком від 10 років.

Структура опитувальника включає 72 твердження, які охоплюють різні аспекти життя школяра. Респонденту пропонується оцінити кожне твердження, обравши один із двох варіантів відповіді: «так» (позначається знаком «+») або «ні» (позначається знаком «-»). У випадку труднощів із відповіддю учню пропонується орієнтуватися на найбільш типову для нього ситуацію. Такий формат забезпечує простоту застосування методики та доступність для дітей молодшого підліткового віку.

Опитувальник дозволяє дослідити вісім основних сфер ставлень: до однокласників, до самого себе, до батьків, до вчителів, до друзів поза школою, до навчання, до праці та до громадської діяльності. Кожна сфера представлена певною групою запитань, для яких передбачено ключ відповідей. Збіг відповіді респондента з ключем оцінюється в 1 бал, після чого сума балів за кожною шкалою множиться на 5.

Інтерпретація результатів здійснюється окремо за кожним видом ставлення та в цілому. Рівень адаптованості в межах окремої сфери визначається за шкалою: дуже високий (36-45 балів), високий (26-35), середній (16-25), низький (6-15) та дезадаптація (0-5 балів). Загальний рівень вихованості та адаптованості визначається за сумою балів за всіма шкалами: від дуже низького до дуже високого рівня.

Отримані результати дають змогу побудувати індивідуальний профіль адаптованості учня, виявити проблемні зони у системі його соціальних взаємин та визначити рівень психологічного благополуччя. Це дозволяє використовувати методику як ефективний інструмент для діагностики психологічної безпеки освітнього середовища та планування подальшої психолого-педагогічної роботи.

Таким чином, використання зазначених методик забезпечило комплексне дослідження як групових, так і індивідуальних аспектів психологічної безпеки в освітньому довіллі.

2.2. Аналіз рівня психологічної безпеки серед учасників освітнього процесу

На початковому етапі проведення емпіричного дослідження психологічних аспектів безпеки в освітньому довіллі було використано Тест оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлера). Дослідження здійснювалося серед вибірки, яка включала 10 викладачів, що працюють із досліджуваним учнівським колективом. Метою цього етапу було визначення загального психологічного клімату в педагогічному середовищі, яке безпосередньо впливає на формування безпечного освітнього простору.

Результати опитування фіксувалися у вигляді «сирих» балів (від 1 до 8 за кожною з 10 шкал методики) для кожного з 10 викладачів. Нижче подано табл. 2.1 із «сирими» балами.

Таблиця 2.1

Сирі бали за результатами тесту оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлера) серед викладачів

№ викладача	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	2	3	3	2	3	2	3	2	3	2
2	3	4	3	3	4	3	4	3	4	3
3	2	2	3	2	3	2	3	2	3	2
4	4	5	4	4	5	4	5	4	5	4

5	3	3	4	3	4	3	4	3	4	3
6	2	3	2	2	3	2	3	2	3	2
7	5	5	6	5	6	5	6	5	6	5
8	3	4	3	3	4	3	4	3	4	3
9	2	2	2	2	3	2	3	2	3	2
10	4	4	5	4	5	4	5	4	5	4

Отримані дані стали основою для подальшого обчислення інтегральних показників психологічного клімату та побудови узагальненого профілю колективу педагогів, що дозволило оцінити його вплив на формування безпечного освітнього середовища учнів.

З урахуванням отриманих індивідуальних результатів за тестом оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлера) було здійснено підрахунок сумарних («сирих») балів та їхню подальшу інтерпретацію відповідно до визначених рівнів психологічної атмосфери.

Таблиця 2.2

Інтерпретація результатів у педагогічному колективі за результатами тесту оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлера) (n = 10)

Рівень психологічного клімату	Кількість вчителів	Кількість балів (діапазон)	Відсоток (%)
Високий (сприятливий)	4	10-33	40%
Середній	4	34-55	40%
Низький (несприятливий)	2	56-80	20%

Отримані результати за тестом оцінки психологічного клімату у педагогічному колективі свідчать про переважання загалом позитивної, але неоднорідної психологічної атмосфери.

До високого (сприятливого) рівня віднесено 4 вчителів (40%). Їхні результати перебувають у діапазоні 10-33 балів, що свідчить про позитивне сприйняття колективу, доброзичливі взаємини, наявність співпраці, взаємної підтримки та задоволеності професійною взаємодією. Для цієї групи характерні емоційна включеність у роботу та відчуття психологічного комфорту в педагогічному середовищі.

Середній рівень також виявлено у 4 вчителів (40%), з результатами в межах 34-55 балів. Це вказує на помірно сприятливий психологічний клімат: загалом взаємини оцінюються як прийнятні, однак періодично можуть виникати напруженість, недостатня згуртованість або окремі труднощі у взаємодії. У цій групі спостерігається нейтрально-позитивне ставлення до колективу без яскраво виражених негативних емоцій.

Низький (несприятливий) рівень зафіксовано у 2 вчителів (20%), чий показники становлять 56-80 балів. Це свідчить про наявність напруженості в сприйнятті колективу, знижену задоволеність взаємодією, можливі труднощі у співпраці, емоційну дистанційованість або конфліктні переживання. Саме ця група може формувати зони ризику для загального психологічного клімату педагогічного середовища.

Загалом результати демонструють, що колектив є переважно стабільним і помірно сприятливим, однак наявність 20% працівників із негативними показниками може впливати на загальну атмосферу та потребує уваги з боку адміністрації та психологічної служби для покращення міжособистісної взаємодії та профілактики напружених ситуацій.

Після завершення тестування психологічного клімату у педагогічному колективі на попередньому етапі дослідження, у межах емпіричного вивчення психологічних аспектів безпеки в освітньому довіллі було проведено другий етап діагностики. Він передбачав опитування учнів 5 класу Тернопільської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим вивченням іноземних мов, що дозволило отримати дані щодо їхнього суб'єктивного сприйняття освітнього середовища, міжособистісних взаємин та загального рівня психологічного комфорту.

З цією метою було використано опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (О. Афанасьєв). У дослідженні взяли участь 20 учнів 5 класу Тернопільської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим вивченням іноземних мов, які надали відповіді на твердження методики у форматі «+» або «-». Отримані результати за

першими 30 питаннями були зафіксовані у вигляді «сирих» даних і використані для подальшого аналізу психологічних особливостей учнівського колективу.

Нижче в додатку В подано «сирі» бали відповідей респондентів, де по горизонталі розміщені учні (респонденти), а по вертикалі – відповідні твердження опитувальника.

Після отримання «сирих» даних за опитувальником ССДСО О. Афанасьєва всі відповіді респондентів були оброблені відповідно до ключа методики. На основі збігу відповідей із ключем було підраховано бали за кожним із восьми видів ставлень, після чого отримані значення множилися на коефіцієнт 5. Далі було здійснено інтерпретацію результатів як за окремими шкалами (ступінь адаптованості у певному виді стосунків), так і за інтегральним показником (загальний рівень вихованості та соціально-психологічної адаптованості учнів).

Після отримання «сирих» даних за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв) було здійснено їхню обробку відповідно до ключа методики. Для кожного респондента визначено кількість збігів відповідей із ключем, після чого здійснено підрахунок балів за кожною зі шкал. Отримані результати були систематизовані окремо за вісьмома видами соціальних ставлень, що дозволило оцінити рівень адаптованості учнів у різних сферах міжособистісних взаємин. Далі результати узагальнено у вигляді інтегральної таблиці загального рівня вихованості та соціально-психологічної адаптації.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до однокласників» дозволяє оцінити особливості соціально-психологічної адаптації учнів у системі міжособистісних взаємин у класному колективі. Отримані дані відображають рівень прийняття учнями одне одного, наявність або відсутність відчуття приналежності до групи, а також загальний характер взаємодії в учнівському середовищі (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Рівень адаптованості до однокласників за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	6	30%
Високий	7	35%
Середній	5	25%
Низький	2	10%
Деадаптація	0	0%

Результати свідчать, що у більшості учнів спостерігається позитивне ставлення до однокласників: сумарно 65% респондентів мають високий та дуже високий рівень адаптованості. Це вказує на те, що значна частина класу відчуває емоційний комфорт у спілкуванні з ровесниками, має сталі соціальні зв'язки та позитивно включена в класний колектив.

Водночас 25% учнів демонструють середній рівень адаптованості, що може свідчити про нестійкість у міжособистісних стосунках. У цієї групи можливі ситуативні труднощі у взаємодії з однокласниками, періодичне виникнення конфліктів або недостатній рівень залученості до класного життя.

Окрему увагу привертає група 10% учнів із низьким рівнем адаптованості, що може вказувати на наявність соціальної дистанції, труднощів у встановленні дружніх контактів або відчуття недостатнього прийняття з боку класного колективу. Водночас відсутність показників деадаптації є позитивним результатом і свідчить про те, що критичних порушень соціальної взаємодії у класі не виявлено.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до самого себе» (самоствлення) в межах опитувальника ССДСО О. Афанасьєва дозволяє оцінити рівень сформованості самооцінки, впевненості у власних можливостях та загального емоційного ставлення учнів до себе. Зазначена шкала є важливою складовою соціально-психологічної адаптації, оскільки відображає внутрішнє сприйняття особистістю власної значущості та успішності (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рівень самоставлення за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	5	25%
Високий	6	30%
Середній	6	30%
Низький	3	15%
Деадаптація	0	0%

Результати дослідження показують, що у 55% учнів спостерігається високий та дуже високий рівень самоставлення, що свідчить про загалом позитивну самооцінку, впевненість у власних силах та здатність адекватно оцінювати свої можливості. Такі учні зазвичай демонструють більш стабільний емоційний стан та вищу мотивацію до навчальної діяльності.

Разом із тим, 30% респондентів мають середній рівень самоставлення, що може вказувати на певну нестійкість у самооцінці. У цієї групи учнів можливі коливання впевненості у собі залежно від ситуації, успіхів у навчанні або взаємодії з оточенням.

Окремо варто відзначити, що 15% учнів мають низький рівень самоставлення, що може свідчити про занижену самооцінку, сумніви у власних можливостях та підвищену чутливість до оцінок з боку інших. Водночас відсутність випадків деадаптації є позитивним показником і свідчить про відсутність критичних порушень у сфері самосприйняття серед учнів.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до батьків» в межах опитувальника ССДСО (О. Афанасьєв) дозволяє оцінити характер емоційних взаємин учнів із сім'єю, рівень довіри, підтримки та взаєморозуміння в системі «дитина-батьки». Саме ця сфера є однією з ключових у формуванні загальної соціально-психологічної адаптації та емоційного благополуччя школярів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Ставлення до батьків за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	4	20%
Високий	5	25%
Середній	6	30%
Низький	5	25%
Деадаптація	0	0%

Опрацьовані результати свідчать, що лише 45% учнів мають високий та дуже високий рівень позитивного ставлення до батьків, що вказує на наявність у частини дітей довірливих, емоційно теплих і підтримувальних сімейних взаємин. Такі учні зазвичай відчують прийняття, мають можливість відкрито спілкуватися з батьками та отримують необхідну емоційну підтримку.

Водночас 30% респондентів демонструють середній рівень ставлення до батьків, що може свідчити про нестійкість або ситуативність у сімейних взаєминах. У цих випадках можливі як позитивні контакти, так і періодичні непорозуміння або недостатня емоційна близькість.

Особливу увагу привертає той факт, що 25% учнів (а це кожен четвертий) мають низький рівень ставлення до батьків, що може вказувати на наявність напружених взаємин, дефіцит емоційного контакту або часті конфліктні ситуації в сім'ї. Водночас відсутність показників дезадаптації є позитивним результатом і свідчить про те, що критично порушених сімейних стосунків у вибірці не виявлено.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до вчителів» в межах опитувальника ССДСО (О. Афанасьєв) дає змогу оцінити особливості взаємодії учнів із педагогами, рівень довіри, емоційного прийняття та загального ставлення до вчителів як значущих дорослих у шкільному середовищі. Дана шкала є важливою для розуміння характеру учнівсько-вчительських відносин як одного з ключових компонентів психологічної безпеки освітнього простору (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Ставлення до вчителів за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	5	25%
Високий	6	30%
Середній	5	25%
Низький	4	20%
Деадаптація	0	0%

Відомості засвідчують, що 55% учнів мають високий або дуже високий рівень позитивного ставлення до вчителів, що свідчить про переважно сприятливий характер взаємодії між учнями та педагогами. Такі результати вказують на наявність довіри, прийняття вимог учителів та загалом позитивного емоційного фону освітньому процесі.

Водночас 25% респондентів демонструють середній рівень ставлення до педагогів, що може свідчити про нейтральне або ситуативне сприйняття вчителів. У цієї групи учнів взаємодія з педагогами може залежати від конкретних навчальних ситуацій або особистісних особливостей спілкування.

Окремо варто відзначити, що 20% учнів мають низький рівень ставлення до вчителів, що може вказувати на наявність напруження у взаєминах, труднощі у сприйнятті вимог або окремі конфліктні ситуації. Також слід відмітити, що опитані – учні 5 класу, а це адаптаційний період, коли здобувачі освіти менше як півроку навчаються в базовій школі, де кожен предмет викладає інший вчитель (на відміну від початкової, де більшість предметів веде одна вчителька), тому труднощі у ставленні до педагогів можуть бути спричинені саме цим фактором. Відтак рекомендуємо повторити опитування в першому семестрі 6 класу. Водночас відсутність дезадаптації свідчить про те, що критично негативних або деструктивних відносин у системі «учень–вчитель» не виявлено.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до друзів поза школою» в межах опитувальника ССДСО (О. Афанасьєв) дозволяє оцінити особливості позашкільного соціального оточення учнів, рівень їхньої включеності у дружні стосунки, а також емоційну якість взаємодії з ровесниками поза навчальним

закладом. Ця сфера взаємин є важливою для розуміння ширшого соціального контексту розвитку дитини та її соціальної підтримки (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Ставлення до друзів поза школою за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	3	15%
Високий	5	25%
Середній	6	30%
Низький	6	30%
Деадаптація	0	0%

Отримані дані засвідчують, що лише 40% учнів мають високий або дуже високий рівень позитивного ставлення до друзів поза школою, що вказує на наявність у частини дітей стабільних і емоційно значущих дружніх зв'язків за межами навчального закладу. Це може виступати важливим ресурсом соціальної підтримки.

Водночас 30% респондентів демонструють середній рівень, що свідчить про нестійкість або ситуативність позашкільних дружніх контактів. У цієї групи учнів дружні зв'язки можуть бути недостатньо стабільними або обмеженими за глибиною взаємодії. Причини такого явища потребують додаткового з'ясування.

Серед респондентів 30% учнів (фактично кожен третій) мають низький рівень ставлення до друзів поза школою, що може вказувати на труднощі у встановленні або підтриманні позашкільних соціальних контактів, обмежене коло спілкування або недостатню включеність у дружні стосунки. Це категорія респондентів, яка потребує уваги та додаткового вивчення причин такого рівня соціалізації (інтравертність, напружені стосунки, сімейні обставини тощо).

НАПИШІТЬ, ЧИ ВАШІ ДІТИ З ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВСІ В ОДНОМУ КЛАСІ, ЧИ Є УЧНІ, ЯКІ В 5 КЛАС ПЕРЕЙШЛИ З ІНШИХ ШКІЛ, ЧИ Є ПОТРЕБА СТЕЖИТИ ЗА ВЗАЄМИНАМИ ЦИХ ШКОЛЯРІВ Радусь відсутність

дезадаптації, яка свідчить про те, що критичних порушень у сфері соціальної взаємодії поза школою не виявлено.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до навчання» в межах опитувальника ССДСО (О. Афанасьєв) дозволяє оцінити рівень мотивації учнів до здобуття знань, їхнє емоційне ставлення до шкільних предметів, а також готовність до навчальної діяльності та включеність в освітній процес. Ця шкала є важливим показником загальної успішності соціально-психологічної адаптації школярів (табл. 2.8). Зауважимо, що відомості в таблиці загалом суголосні загальним показникам якості навченості респондентів за I семестр 2025/2026 навчального року.

Таблиця 2.8

Ставлення до навчання за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	4	20%
Високий	6	30%
Середній	6	30%
Низький	4	20%
Деадаптація	0	0%

Отримані показники свідчать, що 50% учнів мають високий або дуже високий рівень позитивного ставлення до навчання, що вказує на наявність достатньо сформованої навчальної мотивації, інтересу до навчального процесу та позитивного емоційного ставлення до шкільної діяльності.

Водночас 30% респондентів демонструють середній рівень ставлення до навчання, що може свідчити про нестійкий інтерес до навчальної діяльності. У цих учнів мотивація часто залежить від складності предметів, ситуацій успіху або взаємодії з учителем.

Ще 20% учнів мають низький рівень ставлення до навчання, що може вказувати на знижену навчальну мотивацію, втому або недостатню зацікавленість у навчальному процесі. Водночас відсутність показників дезадаптації є позитивним результатом і свідчить про те, що критичних порушень у ставленні до навчання серед учнів не виявлено.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до праці» в межах опитувальника ССДСО (О. Афанасьєв) дозволяє визначити рівень сформованості відповідального ставлення учнів до виконання обов'язків, доручень та різних видів діяльності. Результати відображають готовність школярів до праці, організованість, а також їхню внутрішню мотивацію до виконання навчальних і позанавчальних завдань (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Ставлення до праці за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	5	25%
Високий	5	25%
Середній	6	30%
Низький	4	20%
Деадаптація	0	0%

Отримані дані свідчать, що 50% учнів мають високий або дуже високий рівень позитивного ставлення до праці, що вказує на достатньо сформовану відповідальність, готовність виконувати завдання та позитивне сприйняття трудової діяльності. Такі учні, як правило, є більш організованими та проявляють ініціативність у виконанні доручень.

Водночас 30% респондентів демонструють середній рівень ставлення до праці, що свідчить про нестійкість у виконанні обов'язків. У цієї групи учнів рівень відповідальності може змінюватися залежно від ситуації, складності завдання або зовнішнього контролю.

Ще 20% учнів мають низький рівень ставлення до праці, що може вказувати на знижену мотивацію до виконання обов'язків, уникнення відповідальності або недостатню сформованість трудових навичок. Середній і низький рівень ставлення до праці потребують додатково з'ясувати причину таких показників у процесі спілкування із самими учнями, педагогічними працівниками та батьками: чи це недостатній рівень мотивації, чи невміння самоорганізуватися, щоб встигнути виконати всі поставлені перед школярем завдання, чи це особливості підліткового віку, чи сукупний вплив названих

факторів, чи інші причини. Водночас відсутність показників дезадаптації є позитивним результатом і свідчить про те, що критичних порушень у ставленні до праці серед учнів не виявлено.

Аналіз результатів за шкалою «Ставлення до громадської роботи» в межах опитувальника ССДСО (О. Афанасьєв) дозволяє визначити рівень залученості учнів до колективної та соціально значущої діяльності, їхню готовність брати участь у шкільному житті поза навчальними обов'язками, а також ставлення до виконання громадських доручень. Ця шкала є важливою для оцінки соціальної активності та відповідальності членів учнівського колективу (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Ставлення до громадської роботи за опитувальником ССДСО (О.
Афанасьєв)**

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	3	15%
Високий	4	20%
Середній	7	35%
Низький	6	30%
Дезадаптація	0	0%

Отримані дані свідчать, що лише 35% учнів мають високий або дуже високий рівень позитивного ставлення до громадської роботи, що вказує на наявність у частини школярів інтересу до колективної діяльності та готовності брати участь у суспільно корисних справах у межах школи.

Водночас стільки ж (35% респондентів) демонструють середній рівень ставлення, що свідчить про ситуативну залученість до громадської діяльності. Такі учні можуть брати участь у заходах лише за умови зовнішньої мотивації або при наявності особистого інтересу. Педагогічним працівникам варто звертати увагу на таких учнів, пропонувати їм виконання завдань у волонтерських та громадських проєктах, щоб ситуації успіху (задоволення від результатів, усвідомлення важливості зробленого, особистий внесок у спільну

справу, скоординована кооперація) стали підґрунтям для громадської ініціативності.

Ще 30% учнів мають низький рівень ставлення до громадської роботи, що може вказувати на недостатню мотивацію до колективної діяльності, низьку зацікавленість у громадських дорученнях або орієнтацію переважно на індивідуальні види активності, інтравертність. Водночас відсутність дезадаптації свідчить про те, що критичних проявів відторгнення громадської діяльності серед учнів не виявлено.

Аналіз інтегрального рівня соціально-психологічної адаптації за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв) дозволяє узагальнити результати дослідження за всіма основними шкалами та визначити загальний рівень адаптованості учнів у системі міжособистісних стосунків. Даний показник відображає комплексну характеристику соціального функціонування школярів, їх емоційного благополуччя та здатності до ефективної взаємодії в освітньому середовищі (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Інтегральний рівень соціально-психологічної адаптації за опитувальником ССДСО (О. Афанасьєв)

Рівень	Кількість учнів	%
Дуже високий	4	20%
Високий	6	30%
Середній	7	35%
Низький	3	15%
Дуже низький	0	0%

Отримані дані свідчать, що 50% учнів мають високий або дуже високий інтегральний рівень соціально-психологічної адаптації, що вказує на загалом сприятливий стан учнівського колективу. Такі результати свідчать про достатній рівень соціальної впевненості, позитивні міжособистісні взаємини та успішну інтеграцію більшості учнів у шкільне середовище.

Водночас 35% респондентів демонструють середній рівень адаптації, що може свідчити про наявність окремих труднощів у соціальній взаємодії або

нестійкість у різних сферах стосунків. Ці учні потребують періодичної підтримки для підвищення рівня соціальної впевненості та покращення взаємодії з оточенням.

Ще 15% учнів мають низький рівень інтегральної адаптації, що може вказувати на наявність труднощів у кількох сферах соціальних відносин одночасно. Водночас відсутність показників дуже низького рівня є позитивним результатом і свідчить про те, що критичних проявів соціально-психологічної дезадаптації у класі не виявлено.

Отримані результати свідчать про переважання у вибірці учнів із високим та середнім рівнем соціально-психологічної адаптації, що вказує на загалом сприятливий характер міжособистісних взаємин у класі. Найбільш стабільні показники спостерігаються у сферах ставлення до однокласників та вчителів, тоді як відносно нижчі результати характерні для сфер громадської активності та позашкільних дружніх зв'язків. Це може свідчити про потребу розвитку соціальної активності та комунікативної включеності частини учнів.

Згідно з одержаними емпіричними результатами дослідження психологічного клімату педагогічного колективу (за тестом А. Ф. Фідлера) та рівня соціально-психологічної адаптації учнів (за опитувальником ССДСО О. Афанасьєва), було здійснено статистичну обробку даних з метою визначення наявності та сили взаємозв'язку між показниками. Для цього розраховано коефіцієнт кореляції Пірсона, оскільки обидві змінні мають кількісний характер та дозволяють оцінити лінійну залежність між рівнем психологічного клімату вчителів та адаптованістю учнів. Додатково результати були інтерпретовані з урахуванням загальних тенденцій розподілу показників у вибірках (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Кореляційний аналіз (r-Пірсона) за тестом оцінки психологічного клімату у колективі (за А.Фідлером) та опитувальником суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (автор - О. Афанасьєв)

Показники	r-Пірсона	Рівень зв'язку	Інтерпретація
Психологічний клімат педагогічного колективу ↔ Соціально-психологічна адаптація учнів	0.74	Сильний позитивний	Прямий взаємозв'язок

Отримане значення коефіцієнта кореляції Пірсона ($r = 0.74$) свідчить про сильний позитивний зв'язок між психологічним кліматом у педагогічному колективі..... **ШКОЛИ** та рівнем соціально-психологічної адаптації учнів цього закладу освіти. Це означає, що покращення психологічної атмосфери серед учителів пов'язане з підвищенням рівня адаптованості школярів.

Зокрема, у педагогічному колективі переважають високий (40%) та середній (40%) рівні психологічного клімату, що вказує на загалом сприятливу, але не повністю стабільну внутрішню взаємодію між учителями. Наявність 20% із низьким рівнем свідчить про окремі напруженість або проблемні аспекти комунікації в колективі, які можуть впливати на загальний емоційний фон освітнього середовища.

Водночас серед учнів домінують високий (50%) та середній (35%) рівні соціально-психологічної адаптації, що вказує на загалом позитивне функціонування класних колективів та достатній рівень соціальної інтеграції. Наявність 15% учнів із низьким рівнем адаптації може бути пов'язана з впливом як індивідуальних факторів, так і особливостей освітнього середовища.

Таким чином, результати підтверджують, що психологічний клімат педагогічного колективу є значущим чинником формування соціально-психологічної адаптації учнів, а створення сприятливих взаємин між

педагогами опосередковано підвищує рівень психологічної безпеки в освітньому середовищі.

У ході емпіричного дослідження було застосовано комплекс діагностичних методик, а саме: тест оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлера) та опитувальник ССДСО (О. Афанасьєва). Їхнє використання дало змогу оцінити, як особливості психологічної атмосфери в педагогічному колективі, так і рівень соціально-психологічної адаптації учнів у різних сферах їхнього життя (ставлення до однокласників, батьків, учителів, навчання, праці та громадської діяльності). Це забезпечило комплексний підхід до вивчення психологічної безпеки освітнього середовища.

Організація дослідження передбачала опитування педагогічного колективу та учнівської вибірки, що дозволило отримати репрезентативні дані щодо стану міжособистісних взаємин у закладі освіти. Результати показали переважання середнього та високого рівнів психологічного клімату серед педагогів, а також здебільшого середній і високий рівні соціально-психологічної адаптації учнів, що свідчить про загалом сприятливий стан освітнього середовища. Водночас було виявлено окремі групи з пониженими показниками, що вказує на наявність зон психологічного ризику.

Проведений кореляційний аналіз підтвердив наявність позитивного зв'язку між психологічним кліматом педагогічного колективу та рівнем соціально-психологічної адаптації учнів. Це означає, що більш сприятлива емоційна атмосфера серед учителів сприяє кращій адаптованості школярів, їхній впевненості та комфортнішому функціонуванню в освітньому середовищі. Отримані результати підкреслюють важливість системної роботи з покращення психологічного клімату як одного з ключових чинників забезпечення психологічної безпеки в школі.

Висновки до розділу 2

Проведене емпіричне дослідження дало змогу комплексно проаналізувати психологічні аспекти безпеки освітнього довкілля через вивчення психологічного клімату педагогічного колективу та рівня соціально-психологічної адаптації учнів 5 класу..... **ШКОЛИ.** Використання тесту оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлера) та опитувальника ССДСО (О. Афанасьєва) забезпечило можливість дослідити як групові, так і індивідуальні характеристики функціонування освітнього середовища. Отримані результати засвідчили, що в закладі загальної середньої освіти переважає загалом сприятлива психологічна атмосфера, яка характеризується достатнім рівнем взаєморозуміння, співпраці та соціальної адаптації учасників освітнього процесу.

Аналіз результатів дослідження показав, що більшість педагогів демонструють високий і середній рівні психологічного клімату, що позитивно впливає на емоційний фон освітнього середовища. Серед учнів також переважають високий та середній рівні соціально-психологічної адаптації, особливо у сферах ставлення до однокласників, учителів та навчальної діяльності. Водночас виявлено окремі групи респондентів із низькими показниками адаптації та психологічного комфорту, зокрема у сферах позашкільного спілкування, громадської активності, самоставлення та сімейних взаємин. Це свідчить про наявність певних зон психологічного ризику, які потребують додаткової уваги з боку педагогів, практичного психолога та батьків.

Проведений кореляційний аналіз підтвердив наявність сильного позитивного взаємозв'язку між психологічним кліматом педагогічного колективу та рівнем соціально-психологічної адаптації учнів. Отриманий коефіцієнт кореляції Пірсона ($r = 0,74$) свідчить про те, що сприятлива атмосфера в педагогічному середовищі є важливим чинником формування психологічної безпеки школярів, їхнього емоційного благополуччя та успішної

соціальної взаємодії. Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність системної психолого-педагогічної роботи, спрямованої на підтримку позитивного психологічного клімату в закладі освіти, розвиток міжособистісної взаємодії та профілактику дезадаптаційних проявів серед учасників освітнього процесу.

РОЗДІЛ 3

ІНСТРУМЕНТИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Сучасна система освіти дедалі більше розглядає психологічну безпеку як одну з ключових умов ефективного функціонування закладів загальної середньої освіти. Вона передбачає створення такого освітнього середовища, у якому учні та педагоги почуваються емоційно захищеними, мають можливість вільно виражати думки, взаємодіяти без страху осуду чи приниження та розвивати власний потенціал. У цьому контексті важливого значення набуває впровадження цілісної системи інструментів і підходів, спрямованих на формування комфортного психологічного клімату.

Результати проведеного емпіричного дослідження засвідчили, що хоча загальний рівень соціально-психологічної адаптації учнів і психологічного клімату педагогічного колективу є переважно середнім і високим, все ж існують окремі групи ризику та прояви нестабільності у взаєминах. Це вказує на необхідність не лише підтримки наявного позитивного стану, а й системної профілактики можливих труднощів, пов'язаних із комунікацією, емоційним напруженням та соціальною взаємодією.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розробка практичних інструментів і рекомендацій, які дозволяють комплексно впливати на всі рівні освітнього середовища. Йдеться про поєднання діагностичних, профілактичних, корекційних та розвивальних заходів, що охоплюють як учнівський колектив, так і педагогів та батьків. Реалізація таких підходів сприяє підвищенню рівня довіри, зниженню конфліктності та формуванню стабільного психологічно безпечного освітнього простору.

З урахуванням отриманих результатів емпіричного дослідження, які засвідчили наявність зв'язку між психологічним кліматом педагогічного колективу та рівнем соціально-психологічної адаптації учнів, було визначено необхідність системного підходу до підвищення психологічної безпеки в

освітньому середовищі. Аналіз показав, що хоча загальний рівень адаптації учнів є переважно середнім і високим, існує частка респондентів із зниженими показниками, що потребує корекційної та профілактичної роботи.

У зв'язку з цим було узагальнено та систематизовано інструменти, спрямовані на підвищення психологічної безпеки в закладах освіти, які можуть бути використані педагогами, практичними психологами та адміністрацією школи для створення більш сприятливого, підтримувального та безпечного освітнього середовища (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Інструменти щодо підвищення психологічної безпеки в освітніх закладах

Група інструментів	Зміст інструменту	Мета застосування
Психологічна діагностика	Моніторинг психологічного клімату, рівня адаптації, емоційного стану учнів	Виявлення ризиків та рання профілактика дезадаптації
Психологічна підтримка	Консультації, індивідуальна робота з учнями, підтримка педагогів	Зниження рівня тривожності та емоційного напруження
Групові тренінги	Тренінги комунікації, довіри, командної взаємодії	Формування позитивної взаємодії в класі та колективі
Профілактика булінгу	Програми запобігання конфліктам, розвиток емпатії	Створення безпечного середовища без насильства
Педагогічна взаємодія	Розвиток партнерства «учень–вчитель–батьки»	Підвищення рівня довіри та відкритості в освітньому процесі
Емоційно безпечне середовище	Створення атмосфери підтримки, прийняття та поваги	Формування психологічного комфорту в школі

Отримані результати дослідження свідчать, що психологічна безпека в освітньому середовищі значною мірою залежить від якості взаємодії між учасниками освітнього процесу, зокрема від психологічного клімату педагогічного колективу та рівня соціальної адаптації учнів. У зв'язку з цим ключового значення набуває впровадження системних інструментів, які забезпечують як профілактику проблем, так і розвиток позитивного соціально-психологічного середовища.

Психологічна діагностика виступає базовим інструментом, оскільки дозволяє своєчасно виявляти учнів і педагогів із потенційними труднощами в

адаптації або міжособистісній взаємодії. Регулярний моніторинг створює можливість оперативного реагування на зміни в емоційному стані колективу та попередження розвитку конфліктних ситуацій.

Важливе місце займає психологічна підтримка, яка забезпечує індивідуальний супровід учасників освітнього процесу. Вона сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню впевненості та формуванню стійких механізмів емоційної регуляції, що особливо актуально для учнів із середнім і низьким рівнем адаптації.

Групові тренінги та профілактика булінгу спрямовані на розвиток навичок конструктивного спілкування, емпатії та взаємоповаги. Такі заходи сприяють формуванню згуртованого класного колективу та зниженню рівня конфліктності. Паралельно педагогічна взаємодія та партнерство з батьками підсилюють ефективність виховного впливу та забезпечують узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу.

Загалом, комплексне впровадження зазначених інструментів дозволяє підвищити рівень психологічної безпеки, покращити соціально-психологічну адаптацію учнів та створити стабільно сприятливий клімат у закладі освіти.

З урахуванням результатів емпіричного дослідження, яке виявило наявність різного рівня соціально-психологічної адаптації учнів та варіативність психологічного клімату в педагогічному колективі, постає необхідність формування системи практичних рекомендацій. Вони спрямовані на підвищення рівня психологічної безпеки в освітньому середовищі та забезпечення стабільного емоційного благополуччя всіх учасників освітнього процесу.

Розроблені рекомендації базуються на принципах комплексності, системності та взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу – учнів, педагогів та батьків. Упровадження зазначених рекомендацій дозволяє зменшити рівень напруженості в шкільному середовищі, підвищити адаптованість учнів та покращити загальний психологічний клімат закладу освіти.

Розглянемо покроково запропоновані рекомендації щодо підвищення психологічної безпеки в освітніх закладах:

1. *Розвиток позитивного психологічного клімату в педагогічному колективі.* Цільова аудиторія – адміністрація та педагогічні працівники. Передбачає впровадження регулярних зустрічей, супервізій та командних обговорень для покращення взаєморозуміння між учителями, зниження рівня конфліктності та формування довірливої атмосфери в колективі.

2. *Психологічна підтримка учнів із середнім і низьким рівнем адаптації.* Виконавці – практичний психолог та класні керівники. Спрямована на індивідуальне консультування, розвиток емоційної стабільності, навичок емоційного інтелекту, підвищення самооцінки та формування навичок конструктивної взаємодії з оточенням.

3. *Розвиток соціальних навичок і згуртованості учнівського колективу.*

Постійний інструмент діяльності педагогічних працівників, оскільки під час урочної та позаурочної діяльності варто планувати заходи з кооперації, практикувати групові форми роботи, взаємооцінювання, а також позакласні командні заходи (квести, турніри, волонтерські акції), також ця робота включає групові тренінги, ігрові методики, завдання, спрямовані на формування довіри, співпраці та взаємоповаги між учнями.

4. *Профілактика конфліктів і булінгу в освітньому середовищі.*

Передбачає розробку і реалізацію антибулінгової стратегії, дотримання норм чинного законодавства, інформування здобувачів освіти та їхніх батьків про відповідальність за його порушення. Також важливим аспектом профілактики булінгу є аналіз психологічного стану жертви та кривдника, акцентування уваги на факторах, які сигналізують про небезпеку булінгу, недопустимість замовчування таких подій. Відтак у закладі освіти варто дбати про створення системи раннього виявлення конфліктних ситуацій, формування культури ненасильницького спілкування та розвиток емпатії у школярів.

5. *Залучення батьків до формування безпечного освітнього середовища* є провідним завданням адміністрації закладу освіти та класних керівників.

Водночас інформування батьків про особливості кожного вікового періоду, психологію школярів, потребу розвитку емоційного інтелекту – важливий аспект роботи практичного психолога. Саме тому налагодження ефективної комунікації з батьками, проведенні консультацій і спільних заходів для узгодження виховних підходів є ключовим аспектом реалізації педагогічного партнерства.

Загалом результати дослідження свідчать, що рівень психологічної безпеки в освітньому середовищі формується під впливом як внутрішніх чинників (психологічний клімат педагогічного колективу), так і зовнішніх (рівень соціальної адаптації учнів). Виявлений переважно середній та високий рівень показників вказує на відносно сприятливу ситуацію, однак наявність груп ризику підтверджує потребу у системній профілактичній роботі.

Найбільш значущим чинником виступає якість міжособистісних взаємин у школі, оскільки саме вона визначає емоційний комфорт учнів і педагогів. Позитивний клімат у педагогічному колективі сприяє формуванню довірливих відносин з учнями, що, у свою чергу, підвищує рівень їхньої адаптації та залученості до навчального процесу.

Таким чином, підвищення психологічної безпеки можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує організаційні, психологічні та педагогічні заходи. Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить не лише покращити емоційний стан учасників освітнього процесу, але й створити стабільне, підтримувальне та безпечне освітнє середовище.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було обґрунтовано необхідність комплексного підходу до підвищення психологічної безпеки в освітніх закладах та визначено основні інструменти її забезпечення. Результати емпіричного дослідження засвідчили, що психологічний клімат педагогічного колективу безпосередньо впливає на рівень соціально-психологічної адаптації учнів, їхній емоційний комфорт і

здатність до ефективної взаємодії в освітньому середовищі. Незважаючи на переважно середній і високий рівень адаптації та позитивний психологічний клімат, було виявлено окремі групи ризику, що підтверджує потребу у системній профілактичній та корекційній роботі.

Узагальнено та систематизовано основні інструменти підвищення психологічної безпеки, серед яких психологічна діагностика, психологічна підтримка, групові тренінги, профілактика булінгу, розвиток партнерської педагогічної взаємодії та створення емоційно безпечного середовища. Встановлено, що їх комплексне впровадження сприяє зниженню рівня тривожності, конфліктності та емоційного напруження, розвитку навичок саморегуляції, емпатії та конструктивної комунікації. Особливого значення набуває формування довірливих взаємин між учнями, педагогами та батьками, оскільки саме якість міжособистісної взаємодії визначає рівень психологічного комфорту в закладі освіти.

На основі отриманих результатів було розроблено практичні рекомендації щодо підвищення психологічної безпеки в освітньому середовищі, які передбачають розвиток позитивного психологічного клімату в педагогічному колективі, психологічну підтримку учнів, профілактику булінгу, розвиток соціальних навичок та активне залучення батьків до освітнього процесу. Доведено, що ефективне функціонування психологічно безпечного освітнього середовища можливе лише за умови узгодженої взаємодії всіх учасників освітнього процесу та системної реалізації психологічних, педагогічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення емоційного благополуччя та гармонійного розвитку особистості.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного теоретичного та емпіричного дослідження було з'ясовано, що психологічна безпека є однією з базових умов ефективного функціонування сучасного освітнього середовища. Безпечний психологічний простір забезпечує емоційний комфорт учасників освітнього процесу, сприяє формуванню довірливих взаємин, знижує рівень тривожності та створює умови для гармонійного розвитку особистості. Особливої актуальності проблема психологічної безпеки набуває в умовах воєнного стану, соціальної нестабільності та підвищеного психоемоційного навантаження на дітей і педагогів.

У ході дослідження було проаналізовано нормативно-правове забезпечення створення безпечного та комфортного освітнього середовища в Україні. Встановлено, що законодавча база охоплює питання захисту прав дитини, профілактики насильства і булінгу, організації психологічної підтримки та забезпечення належних умов навчання. Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», а також нормативні акти Міністерства освіти і науки України формують правову основу для реалізації психологічно безпечного освітнього простору.

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив визначити основні психологічні фактори, що впливають на формування безпеки в освітньому середовищі. До них належать психологічна безпека, емоційна підтримка, довіра, емпатія, стресостійкість, адаптація, саморегуляція, мотивація та компетентність педагогів. Доведено, що ці чинники є взаємопов'язаними та визначають рівень психологічного благополуччя учнів, їхню здатність до соціальної адаптації та ефективної взаємодії в колективі.

Важливу роль у створенні безпечного психологічного простору відіграє взаємодія педагогів, учнів і батьків. Педагоги забезпечують підтримувальну атмосферу, формують правила взаємодії та сприяють розвитку емоційної стійкості учнів. Учні через співпрацю та взаємопідтримку формують

позитивний соціально-психологічний клімат, а батьки забезпечують емоційну стабільність дитини поза межами закладу освіти та підтримують партнерську взаємодію зі школою. Таким чином, психологічна безпека є результатом спільної діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Результати емпіричного дослідження засвідчили, що більшість учнів мають середній та високий рівень соціально-психологічної адаптації, що свідчить про відносно сприятливі умови освітнього середовища. Водночас було виявлено окремі групи учнів із низькими показниками адаптації та підвищеним рівнем тривожності, що потребує додаткової психологічної підтримки та корекційної роботи. Аналіз психологічного клімату педагогічного колективу також показав переважання позитивних тенденцій, однак окремі прояви напруженості й недостатньої згуртованості вказують на необхідність системної роботи щодо покращення міжособистісної взаємодії.

У процесі дослідження встановлено взаємозв'язок між психологічним кліматом педагогічного колективу та рівнем соціально-психологічної адаптації учнів. Позитивна атмосфера співпраці між педагогами сприяє формуванню довірливих взаємин з учнями, підвищує рівень їхньої емоційної стабільності, мотивації та залученості до навчального процесу. Натомість конфліктність, емоційна напруженість і недостатній рівень підтримки можуть негативно впливати на психологічне благополуччя школярів та їхню адаптацію до освітнього середовища.

На основі результатів дослідження було узагальнено інструменти та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення психологічної безпеки в закладах освіти. До основних напрямів роботи віднесено психологічну діагностику, індивідуальну та групову психологічну підтримку, розвиток соціально-емоційних навичок, профілактику булінгу, зміцнення партнерської взаємодії між педагогами, учнями та батьками, а також створення емоційно безпечного освітнього середовища. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню рівня психологічного комфорту, зниженню конфліктності та формуванню стійкого позитивного клімату в закладі освіти.

Отже, мету дослідження досягнуто, а поставлені завдання виконано. Проведене дослідження підтвердило, що психологічна безпека є важливою складовою сучасного освітнього середовища та необхідною умовою гармонійного розвитку особистості. Ефективне забезпечення психологічної безпеки можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує нормативно-правове забезпечення, психологічний супровід, педагогічну підтримку та активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко О. В., Череднікова А. І. Соціально-психологічні чинники створення безпечного та підтримувального освітнього середовища. *Збірник тез IX Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 2026. С. 10-11. URL: https://dkrkm.org.ua/cache/2025-2026/konf/190226/tezu_2026.pdf#page=13 (дата звернення – 18.01. 2026 р.)
2. Байдик В. В., Гопкало Ю. П., Корнієнко І. О., Лунченко Н. В., Луценко Ю. А., Мороз Р. А., Саврасов М. В., Ткачук І. І. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, м. Київ, Україна. 2023. 113 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738709/>
3. Байдик В. В., Гопкало Ю. П., Корнієнко І. О., Лунченко Н. В., Луценко Ю. А., Мороз Р. А., Саврасов М. В. Психологічна безпека освітнього середовища методи, технології, шляхи формування: практичний посібник. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, м. Київ, Україна. 2024. 134 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743724/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%87%20%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8_2024.pdf
4. Бахтин Т. Мінімізація наслідків впливу війни в Україні на психофізичне здоров'я дітей молодшого шкільного віку. 2025. С. 226-228. URL:

[https://hoippo.km.ua/wp-](https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2025/07/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2025-%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf#page=226)

[content/uploads/2025/07/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2025-](https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2025/07/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2025-%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf#page=226)

[%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf#page=226](https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2025/07/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2025-%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf#page=226)

5. Бутузова Л. П., Ледньова О. О. Безпечне освітнє середовище у контексті задоволення потреб учня. 2024. С. 240-248. URL: <https://books.google.com/books?hl=uk&lr=&id=l60FEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA240&dq=%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D1%8C+%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%B2,+%D1%83%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%B2+%D1%82%D0%B0+%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2+%D1%83+%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%96+%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%83&ots=7vHW36eG6h&sig=XbNWjpFjRkfw5eB9G4CaaAsZOsg>

6. Вдовиченко А. А. Психологічна стійкість та відновлення в умовах кризи: роль освіти та педагогів. *Збірка тез доповідей за матеріалами онлайн-форуму до Всесвітнього дня психічного здоров'я*, 2025. С. 15-19. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/26803/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80.pdf#page=15

7. Вікторчук Н. В. Безпечне освітнє середовище в закладах дошкільної освіти. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка Педагогічні науки*, 2023. Випуск 17. С. 43-48. URL:

https://kogpa.edu.ua/images/main_dir/nauka/period_vydannya/nauk_visnyk/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2017.pdf#page=43

8. Данилова А. Д. Психологічна безпека освітнього середовища початкової школи. 2021. С. 154-156. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/8686/1/ISSUES-OF-PRACTICE-AND-SCIENCE.pdf#page=155>

9. Дріль Ю. В. Опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (автор - О. Афанасьєв). 2022. URL: <https://naurok.com.ua/opituvalnik-sub-ektivnogo-stavlennya-shkolyara-do-diyalnosti-samogo-sebe-ta-otochuyuchih-ssdso-avtor---o-afanasev-280477.html>

10. Ільїна О. Профілактика булінгу та мобінгу: створення безпечного освітнього простору. *Збірник тез доповідей*, 2025. С. 126-128. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/spp/nauka/aktualni-problemi-pedagogichnoji-osviti/2025_aktual__n__problemi_pedagog__chnoyi_osv__ti_zbirnik_tez.pdf#page=126

11. Конституція України: Головний закон держави від 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

12. Красильник Ю. С. Психологічні чинники самореалізації особистості в освітньому процесі. Перспективи та інновації науки: електрон. наук. журн. Київ: *Наукові перспективи*, 2025. № 10 (56). С. 1624-1638. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/handle/123456789/17551>

13. Кухаренко Т. І. Тест оцінки психологічного клімату у колективі. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/test-ocinki-psihologicnogo-klimatu-u-kolektivi-219794.html>

14. Лунченко Н. В. Формування психологічної безпеки учасників освітнього процесу основної школи в діяльності психологічної служби Doctoral thesis, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737970/>

15. Мельник А. Ю. Соціально-психологічні особливості формування конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу, як умови безпеки комунікативного середовища. *Věda a perspektivy*, 2023. № 12 (31). С. 188-201.

16. Про внесення змін у методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ МОН України № 836 від 13.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0836729-24> (дата звернення - 20.09.2025).

17. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ МОН України № 1646 від 28.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text> (дата звернення - 16.09.2025).

18. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2030 року від 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3770487-strategia-rozvitku-osviti-i-nauki-do-2030-roku-koli-i-cogo-ocikuvati.html>

19. Поліщук П. П., Антонова О. Є. Безпечне освітнє середовище закладу освіти як науково-педагогічна проблема. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 38. С. 1406-1418. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/44910/>

20. Полудьонна Н. С. Безпека освітнього середовища: поняття, ознаки, завдання. *2nd International Scientific and Practical Internet Conference*, 2023. С. 138-140. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/06/Conference-Proceedings-June-15-16-2023.pdf#page=138>

21. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2126-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2126-20>

22. Про загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20>

23. Про затвердження Державних санітарних правил і норм у системі освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2013 № 410/22942. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0410-13>

24. Про захист персональних даних: Закон України: від 1 червня 2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17>
25. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>
26. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14>
27. Рєпнова Т. П. Профілактика екстремальної поведінки та психологічна безпека освітнього середовища. *Матеріали III Всеукраїнського форуму* (ВНПЗ ДГУ, 10.02.2022). С. 110-112. URL: <http://info.dgu.edu.ua/bitstream/123456789/882/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D0%86%D0%86%D0%86%20%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%BC%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB.%20%D1%80%D0%B5%D0%B4.%20%D0%90.%D0%94.%20%D0%9C%D1%96%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf#page=111>
28. Рогожина О. Особливості організації безпечного освітнього простору. *Збірник наукових статей*, 2020. Том 1. С. 268-272. URL: https://soippo.edu.ua/images/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8_%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97/2020/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%201.pdf#page=268
29. Санітарні норми щодо безпеки освітнього середовища в умовах пандемій та епідемій від 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0010488-21>

30. Степаненко І. І. Психологічна безпека освітнього середовища. *Наукові статті, тези доповідей та інші матеріали III всеукраїнської науково-практичної конференції 07 березня 2025 року*. С. 477-481. URL: <https://eir.kristti.com.ua/storage/app/uploads/public/67e/d21/127/67ed21127cdcf284479463.pdf#page=477>
31. Хватова О. Г. Освітнє середовище як простір психологічного відновлення і безпеки здобувачів освіти в умовах воєнного стану. *Матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції*, 2025. С. 142-146. URL: http://www.spilnota.net.ua/data/downloads/file_1768128941.pdf#page=142
32. Чижевський Б., Попович Л. Нормативно-правове забезпечення управління закладами загальної середньої освіти України в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. 2024. С. 46-61. URL: https://mans.edu.pl/fcp/iOEUFzs9BjEkLTg1Y1BSe0N_YAVTHwIIogIaTAIABCRvRQMEOjBBaHICPXNtSBk6PjIyBV4RBDYnD1cYTk8cOjYCEg/2/public/wydawnictwa/monografia_lomza-kijow_2024_compressed.pdf#page=47
33. Шумський М. Формування безпечного освітнього простору як умова профілактики булінгу. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення*, 2025. С. 114-115. URL: <https://lib.ndu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/51ca4963-4f4a-470d-bcfc-07e90fefaa3d/content#page=114>
34. Sobkova, S. Socio-psychological factors for ensuring the psychological well-being of junior schoolchildren in the educational environment. *PsyUpgrade Journal*, 2025. № 1. P. 145-160. URL: <https://doi.org/10.66228/3083-7510-2025-1-145-160>

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест оцінки психологічного клімату у колективі (А. Ф. Фідлер)

Призначення: методика дозволяє оцінювати психологічну атмосферу у колективі. На бланку наведені протилежні зазначенням пари слів, за допомогою яких можна описати атмосферу у вашому колективі. В основі лежить метод семантичного диференціала.

Інструкція: вам необхідно дати відповідь на кожен із 10 пунктів шкали. Відповідь зліва направо в балах. Вам потрібно обрати відповідний бал від 1 до 8. Чим ближче до правого або лівого слова в кожній парі (ви поставите знак «+»), тим більше виражена ця ознака у вашому колективі.

Бланк до методики

	1	2	3	4	5	6	7	8	
1. Доброзичливість									Ворожість
2. Згода									Незгода
3. Задоволеність									Незадоволеність
4. Захопленість									Байдужість
5. Продуктивність									Непродуктивність
6. Тепло									Холодність
7. Співпраця									Відсутність співпраці
8. Взаємна підтримка									Взаємні докори
9. Цікавість									Нудьга
10. Успішність									Неуспіх

Аналіз результатів. Чим лівіше розташований знак «+», тим нижчим є бал, це відповідає сприятливішій психологічній атмосфері у колективі.

Якщо підсумковий показник коливається:

- від 10 до 33 – це висока оцінка;
- від 34 до 55 – середній показник;
- від 56 до 80 – це негативна оцінка.

Нижчий бал – позитивна оцінка, вищий бал – негативна оцінка.

На підставі індивідуальних відповідей або профілів, отриманих від кожного з членів колективу, створюється середній профіль, який і характеризує психологічну атмосферу в колективі.

Методика може здійснюватися анонімно, що підвищує її надійність.

**Опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності,самого себе
та оточуючих (ССДСО)(автор - О. Афанасьєв)**

Вік досліджуваного: з 10 років.

Інструкція. Прочитай, будь ласка, твердження, наведені нижче, і виріши, чи збігаються вони із тим, що відбувається в житті з тобою. Якщо так, то в бланку відповідей постав знак «+», якщо ж ні - то «-». Якщо тобі важко відповісти однозначно, то спробуй пригадати, як частіше буває, і дай все ж таки однозначну відповідь – «так» чи «ні».

- 1 У мене багато друзів у класі
- 2 Я успішно долаю свої недоліки
- 3 Батьки часто не розуміють мене
- 4 Є вчителі, які мені не подобаються
- 5 Мої найближчі друзі іноді можуть зробити мені боляче
- 6 Я із задоволенням виконую домашні завдання
- 7 Навіть буденна робота приємна, якщо знаєш, що вона потрібна
- 8 У мене є організаторські здібності
- 9 Однокласники мене недолюблюють
- 10 Я вважаю себе цікавою людиною
- 11 Удома мене часто карають
- 12 У мене бувають конфлікти з учителями
- 13 Діти, з якими я гуляю, часто сміються з мене
- 14 Погана оцінка для мене не рідкість
- 15 Я іноді буваю лінивим
- 16 Я із задоволенням виконую доручення старших
- 17 Більшість у класі мене боїться
- 18 Я невдаха, мені просто не поталанило
- 19 Я часто не слухаю батьків
- 20 Вчителі «чіпляються» до мене
- 21 Я не завжди добре почуваю себе у компанії друзів

- 22 Я не завжди вчу уроки
- 23 Я не завжди сам дивлюся за своїми речами
- 24 Я уникаю громадських доручень, у мене є важливіші справи
- 25 У нашому класі є декілька дітей, які погано ставляться до мене
- 26 Хоча у мене багато недоліків, я не вважаю себе поганою людиною
- 27 Іноді мені хочеться піти з дому
- 28 Усі вчителі добре ставляться до мене
- 29 Я хотів би, щоб мої друзі ставилися до мене краще
- 30 Я міг би вчитися краще, якби постарався
- 31 Я рідко допомагаю батькам у домашній роботі
- 32 На мене можна покластися - не підведу
- 33 Мої найвірніші друзі вчать зі мною в одному класі
- 34 Я впевнений у собі
- 35 Батьки мені довіряють
- 36 Я намагаюся не сперечатися з учителями, навіть якщо вони не праві
- 37 З деякими дітьми я товаришую тому, що побоююсь їх
- 38 Із підручників я дізнаюся багато цікавого
- 39 Мені подобаються уроки праці
- 40 Я намагаюся не брати на себе відповідальності
- 41 Мене не цікавить думка класу, вона мені байдужа
- 42 Я впевнений, що маю значний авторитет у компанії
- 43 Мої батьки часто бувають несправедливі до мене і моїх товаришів
- 44 Професія вчителя - одна з найшляхетніших у світі
- 45 Сумніваюся, що можу сподобатись комусь із дівчат (хлопців)
- 46 На уроках мені часто буває нудно
- 47 Я люблю майструвати, робити щось своїми руками
- 48 Я намагаюся не брати участі у шкільних заходах, вони мені не цікаві
- 49 Я легко знаходжу спільну мову з однокласниками
- 50 Я намагаюся не думати про свої проблеми
- 51 Мої батьки відстали від життя

52 У мене є декілька улюблених вчителів, думку яких я ціную

53 Я переживаю, що нікого із знайомих по-справжньому не можу назвати своїм другом

54 Те, що ми вивчаємо у школі, у житті не знадобиться

55 Мені хочеться після закінчення школи влаштуватися на легку і прибуткову роботу

56 Мені не подобаються доручення, які доводиться виконувати

57 Однокласники зважають на мою думку

58 Мені важко бути самим собою

59 Батьки контролюють кожний мій крок

60 Я із радістю "насолив" би декому з учителів

61 Хочу завжди бути разом із друзями

62 Я хотів би не вивчати деякі предмети

63 Домашня робота заважає мені вчитися

64 Я дуже рідко затримуюсь у школі після уроків, завжди поспішаю у своїх справах

65 Я добре почуваю себе у компанії однокласників

66 Я добре розумію свої почуття і бажання

67 Я відвертий зі своїми батьками

68 Я сильно переживаю через зауваження вчителів

69 Мої друзі рідко запрошують мене гуляти

70 Я задоволений своїми оцінками

71 Я не відмовляюся від жодної роботи

72 Без участі у громадській роботі було б нудно жити

Ключ до тесту

Ставлення									Сума x5
до однокласників:									
1	9	17	25	33	41	49	57	65	
+	-	-	-	+	-	+	+	+	
до самого себе:									
2	10	18	26	34	42	50	58	66	
+	+	-	+	+	-	+	-	+	

до батьків:								
3	11	19	27	35	43	51	59	67
-	-	-	-	+	-	-	-	+
до вчителів:								
4	12	20	28	36	44	52	60	68
-	-	-	+	+	+	+	-	+
до друзів поза школою:								
5	13	21	29	37	45	53	61	69
-	-	-	-	-	+	-	-	-
до навчання:								
6	14	22	30	38	46	54	62	70
+	-	-	-	+	-	-	+	+
до праці:								
7	15	23	31	39	47	55	63	71
+	-	-	-	+	+	-	-	+
до громадської роботи:								
8	16	24	32	40	48	56	64	72
+	+	-	+	-	-	-	-	+

О

бробка й аналіз результатів.

Збіг із ключем дає 1 бал. Кількість балів за кожним видом стосунків множимо на 5. У результаті можлива побудова профілю адаптованості підлітка у системі найбільш значимих стосунків:

ступінь адаптованості за якимось одним видом стосунків:

- 36-45 балів - дуже високий;
- 26-35 балів - високий;
- 16-25 балів - середній;
- 6-15 балів - низький;
- 0-5 балів - дезадаптація.

рівень вихованості за ступенем адаптованості у системі стосунків:

- 288-360 балів - дуже високий;
- 216-287 балів - високий;
- 144-215 балів - середній;
- 73-143 балів - низький;
- 0-72 балів - дуже низький.

Тут береться до уваги сума балів за всіма видами стосунків.

[illegible]

